

महाराष्ट्र

संरक्षित क्षेत्र वार्तापत्र

वन्यजीव संरक्षणविषयक घडामोडींचे त्रैमासिक

खंड ६, अंक १

जानेवारी २०२५ (क्र.२०)

अनुक्रमणिका

संपादकीय	3	ताडोबा अंधारी व्याघ्र राखीव क्षेत्र	9
वनविषयक आकडेवारीवरचे आंधळे प्रेम!		ताडोबा अंधारीत एका वाघाचा मृत्यू; यंदा पहिल्या १९ दिवसांत राज्यात ९ व्याघ्रमृत्यू	
संरक्षित क्षेत्रातील बातम्या		ताडोबा अंधारीमध्ये उपग्रहाधारित अंकन करून सोडलेले गिधाड तमिळ नाडूत मृतावस्थेत	
उमरेड कऱ्हांडला अभयारण्य	4	तुंगेश्वर अभयारण्य	10
उमरेड कऱ्हांडला अभयारण्यात पर्यटकांनी अडवला वाघांचा रस्ता; उच्च न्यायालयाकडून दखल		तुंगेश्वर अभयारण्यातील न्यायप्रविष्ट प्रकरणातील वनजमीन आश्रमाला देण्याचा राज्य सरकारचा निर्णय	
आंबोली दोडामार्ग संवर्धन राखीव क्षेत्र	5	संजय गांधी राष्ट्रीय उद्यान	10
सिंधुदुर्ग जिल्ह्यातील वन क्षेत्रात वाढ; सह्याद्रीलगतच्या भागात मात्र वन क्षेत्रात घट		संजय गांधी राष्ट्रीय उद्यानातील अतिक्रमण २७ वर्षांनंतरही कायम - न्यायालयाची तीव्र नाराजी	
कळसूबाई हरिश्चंद्रगड अभयारण्य / राधानगरी अभयारण्य	6	संजय गांधी राष्ट्रीय उद्यानात मासिक पक्षीगणनेत नोव्हेंबर २०२४ मध्ये ७२ प्रजातींची नोंद	
कळसूबाई आणि राधानगरी अभयारण्यांमध्ये सापडल्या माशांच्या नव्या प्रजाती		सह्याद्री व्याघ्र राखीव क्षेत्र	11
टिपेश्वर अभयारण्य	7	सह्याद्री व्याघ्र राखीव क्षेत्रात आणखी एका वाघाची नोंद; पूर्वीच्या STR-1 वाघाचे वास्तव्य कायम	
टिपेश्वर अभयारण्यातील वाघ ३०० किलोमीटर अंतर चालून पोहोचला तेलंगणात		प्रादेशिक बातम्या	
टिपेश्वरातून आणखी एका वाघाचे स्थलांतर		विदर्भ	12
टिपेश्वर अभयारण्यात २० वाघ; इतरत्रही वेगवेगळ्या ठिकाणी व्याघ्रदर्शन		भंडारा जिल्ह्यात वाघाला लोकांनी घेरले; जमावावर पोलिसांचा सौम्य लाठीमार	
टिपेश्वर अभयारण्यातील दोन वाघांचे २०२४च्या पर्यटन हंगामात दर्शन नाही		गोरेवाडा वन्यजीव बचाव केंद्रात डिसेंबर महिन्यात विषाणू संसर्गामुळे तीन वाघ व एक बिबट्या मृत	
टिपेश्वर अभयारण्य / येडशी रामलिंग अभयारण्य	8	पश्चिम महाराष्ट्र	13
मराठवाड्यात वाघ दिसू लागल्यामुळे वन्यजीव जोडमार्गाची मागणी		भिगवण इथे माळरानात दुर्मीळ तणमोर पक्ष्याची नोंद	

<u>कोकण</u>	13	<u>माणूस-बिबट्या संक्षिप्त वृत्त</u>	18
कोकणातील समुद्रकिनाऱ्यांवर येणाऱ्या सागरी कासवांना अंकन करणार		राज्यस्तरीय बातम्या	19
<u>मुंबई महानगर प्रदेश</u>	14	राज्यातील वन क्षेत्रात घट, भारतीय वन सर्वेक्षण अहवालातील निरीक्षण	
मुंबईतील BARC च्या परिसरातून कोल्हा जेरबंद; रेबीजची लागण झाल्याची शक्यता		मुंबई, ठाण्यातील कांदळवन क्षेत्र घटले; कोकणातील कांदळवनाच्या क्षेत्रात वाढ	
माणूस-बिबट्या	15	राष्ट्रीय बातम्या	19
बिबट्याच्या नसबंदीचा राज्याचा प्रस्ताव		‘भारतीय वन सर्वेक्षण अहवाल २०२३’ प्रकाशित	
जुन्नर तालुक्यातील माणूस बिबट्या संघर्षावर उपाययोजनांसाठी ४.५ कोटी रुपये		देशातील कांदळवनाचे क्षेत्र घटले	
बिबट्यापासून संरक्षणासाठी मेंढपाळांना जुन्नर वन विभागाने दिले तंबू		आंतरराष्ट्रीय बातम्या	21
जुन्नर वन विभागात बिबट्याच्या आगमनाची वर्दी देण्यासाठी AI वर आधारित प्रणाली		जगातील वृक्षांच्या ३८% प्रजाती कायमस्वरूपी नष्ट होण्याच्या मार्गावर – IUCN रेड लिस्ट	
बिबट्यांच्या हल्ल्यांतील मृतांच्या कुटुंबांना भरपाईदाखल २५ लाख रुपये देण्याचा निर्णय		थोडक्यात पण महत्त्वाचे	24
		गोंदिया जिल्ह्यातील पाणथळ परिसंस्था	

महाराष्ट्र संरक्षित क्षेत्र वार्तापत्र
खंड ६, अंक १, जानेवारी २०२५ (क्र. २०)

संपादक: रेश्मा जठार

सहाय्यक संपादक: पंकज सेखसरीया

सहाय्यक: राधिका अघोर

शीर्षक व रेखाचित्रे (प्रामुख्याने): अश्विनी मेनन Visual Design Studio

इतर काही रेखाचित्रे: सिद्धी जाधव, श्रुती कुलकर्णी, मधुवंती अनंतराजन, पीयूष सेखसरीया

प्रकाशक: कल्पवृक्ष

संपादकीय पत्ता: C/o कल्पवृक्ष, अपार्टमेंट ५, श्री दत्त कृपा, ९०८, जिमखाना, पुणे ४११००४, महाराष्ट्र, भारत.

दूरभाष/फॅक्स: ०२० २५६५४२३९ **ई मेल:** marathipaupdate@gmail.com

संकेतस्थळ: <https://kalpavriksh.org/documentation-outreach/newsletters/>

टीप: ‘महाराष्ट्र संरक्षित क्षेत्र वार्तापत्रा’त प्रकाशित बातम्या या त्या त्या बातमीखाली दिलेल्या मूळ प्रकाशनातील बातम्यांवर संपादकीय सोपस्कार करून प्रकाशित केलेल्या आहेत.

‘महाराष्ट्र संरक्षित क्षेत्र वार्तापत्रा’च्या प्रकाशनासाठी अर्थसाहाय्य

Duleep Matthai Nature Conservation Trust

C/o Foundation for Ecological Security <http://fes.org.in/>

Paul Hamlyn Foundation

आणि

अनेक हितचिंतकांच्या वैयक्तिक देणग्या

वनविषयक आकडेवारीवरचे आंधळे प्रेम!

वर्षभराच्या विलंबानंतर 'इंडिया स्टेट ऑफ फॉरेस्ट रिपोर्ट 2023' अर्थात भारतीय वन सर्वेक्षण अहवाल डिसेंबर २०२४ अखेर प्रकाशित झाला. देशात वन क्षेत्राबाबत सर्व काही आलबेल आहे, इतकेच नव्हे; तर देशातील हिरवाईत वाढही झाली आहे, असा या अहवालाचा निष्कर्ष आहे. अहवालातील आकडेवारीनुसार वर्ष २०२१ च्या तुलनेत देशातील ही वाढ १,४४५ चौ. किमी एवढी आहे.

आकडेवारीच पाहायची तर; 'ग्लोबल फॉरेस्ट वॉच' या आंतरराष्ट्रीय संस्थेच्या आकडेवारीनुसार, भारतात २०१५ ते २०२० या पाच वर्षांत सरासरी ६,६८४ चौ. किमी (६,६८,४०० हेक्टर) वन क्षेत्र जंगलतोडीमुळे नाहीसे झाले आहे; तर २०१३ ते २०२३ या दशकात झालेल्या जंगलतोडीपैकी ९५% जंगलतोड नैसर्गिक वनात झाली आहे. आता बिनसरकारी किंवा परदेशी संस्थेची आकडेवारी बरोबर म्हणायची की सरकारी वन सर्वेक्षणाची?

वास्तविक, अहवालातील आकडेवारी बिनसरकारी संस्थेच्या आकडेवारीशी मिळतीजुळती आहे. अहवालातील आकडेवारी दर्शविते, देशात सह्याद्री, हिमालयीन भागातील राज्ये आणि अंदामान व निकोबार बेटे या पर्यावरणियदृष्ट्या संवेदनशील प्रदेशांमधील वन क्षेत्रात घट झाली आहे. महाराष्ट्रापुरते पाहायचे तर दोन वर्षांपूर्वी राज्यातील वन क्षेत्र २० टक्क्यांपेक्षा जास्त होते ते या सर्वेक्षणानुसार १६% इतके झाले आहे. राज्यातील २५ जिल्ह्यांमध्ये वन क्षेत्रात घट झाली आहे (संबंधित वृत्त पान क्र. १९ वर पाहा).

मात्र, अहवालकर्त्यांनी वन क्षेत्रातील घट नजरेआड करत सोयीस्कर आकडेवारीला महत्त्व देऊन निष्कर्ष काढलेले दिसतात. लक्षात घ्या, सरकारी अहवाल म्हणतो देशातील 'हिरवाई'त वाढ झाली आहे. ही हिरवाई म्हणजे वन क्षेत्र नाही. अहवालाच्या नावात वन सर्वेक्षण

असले तरी प्रत्यक्षात त्यात नैसर्गिक वनाच्या बरोबरीने वृक्षाच्छादनाचा समावेश केला आहे.

जमीन, माती, तापमान, पर्जन्यमान हे निर्जीव घटक आणि त्यामध्ये उत्क्रांत झालेले सूक्ष्म जीव, वनस्पती, प्राणी असे सजीव घटक मिळून निर्माण झालेले असते ते नैसर्गिक वन. नैसर्गिक वनात प्रत्येक स्तरात सजीवांची विविधता असते, प्रत्येक सजीव आपापल्या क्षमतामर्यादांच्या आधारे इतर उपलब्ध घटकांचा वापर करून स्वतःचे अस्तित्व आणि वनाचे संतुलन राखण्यासाठी सातत्याने कार्यरत असतो. वृक्षाच्छादन म्हणजे निवडक प्रजातींची रोपे लावून, ती जगलीवाचली तर वाढून जे तयार होते ते. याला 'वनीकरण' म्हणत असले तरी त्यातून नैसर्गिक वनाच्या तोडीचे वन निर्माण होत नाही. तेव्हा, अशा वृक्षाच्छादनाचा वन सर्वेक्षणात समावेश करणे पर्यावरणशास्त्रीय निकषांना धरून आहे का?

निवृत्त वरिष्ठ वनाधिकाऱ्यांनी अहवालातील वन सर्वेक्षणाच्या पद्धतींवर प्रश्नचिन्ह उपस्थित केले आहे. सर्वेक्षणासाठी वापरलेल्या पद्धतींमध्ये एकवाक्यता नाही, असा त्यांचा एक आक्षेप आहे. पद्धती, निकष सगळेच त्रोटक असल्यामुळे (की केल्यामुळे?) हाती आलेली आकडेवारी अचूक आहे, याची खात्री कशी आणि कोण करणार?

वन सर्वेक्षणात वन्यजीवांच्या स्थितीचा निकष लागू केला जात नाही. त्यामुळे देशातील वाढलेली हिरवाई वन्यजीवांच्या वाढलेल्या संख्येसाठी अधिवास उपलब्ध करून देत आहे का, हे पाहिले जात नाही. उदाहरणार्थ, वाघांची संख्या वाढल्याचा उत्सव आपण करतो, तेव्हा या वाढलेल्या संख्येला पुरेसा अधिवास कुठून येणार, हा प्रश्न आपल्याला पडत नाही. वन्यजीवांची वाढती संख्या, वनांचा व्हास आणि वाढता माणूस वन्यजीव संघर्ष हे घटक परस्परांशी संबंधित आहेत, हे आपण कधी लक्षात घेणार?

योग्य पद्धती, निकष, व्याख्या यांच्या अभावी दिलेली आकडेवारी आणि अशा आकडेवारीच्या आधारे काढलेले निष्कर्ष ही निव्वळ धूळफेक असते, हे या अहवालाने पुन्हा एकदा दाखवून दिले आहे. मात्र, मोठी

आकडेवारी म्हणजेच यश या संकल्पनेच्या प्रेमात आपण इतके गुरफटलो आहोत की आकडेवारीच्या मर्यादा लक्षात घेण्याचे आपल्याला सुचतही नाही.

महाराष्ट्र संरक्षित क्षेत्र वार्तापत्र खंड १ अंक १ एप्रिल २०२० मध्ये प्रकाशित झाला. त्यातील संपादकीयात २०१९ च्या भारतीय वन सर्वेक्षण अहवालातील निकष आणि निष्कर्षावर भाष्य केले आहे. यंदा या वार्तापत्राने सहाव्या वर्षात पदार्पण केले आहे. पहिल्या अंकातील संपादकीय आणि आता सहाव्या वर्षातील प्रस्तुत संपादकीय पाहता भारताच्या वनविषयक आकडेवारीवरील आंधळ्या प्रेमात बदल होताना दिसत नाही!

संरक्षित क्षेत्रातील बातम्या

उमरेड कऱ्हांडला अभयारण्य

उमरेड कऱ्हांडला अभयारण्यात पर्यटकांनी अडवला वाघांचा रस्ता; उच्च न्यायालयाकडून दखल

उमरेड कऱ्हांडला अभयारण्यात एफ-२ वाघीण आणि तिच्या पाच बछड्यांचा रस्ता पर्यटकांनी अडवला होता. ३१ डिसेंबर २०२४ रोजी घडलेल्या या घटनेची स्वतःहून दखल घेत मुंबई उच्च न्यायालयाच्या नागपूर खंडपीठाने वन विभागाच्या अधिकाऱ्यांची कानउघाडणी केली.

उमरेड कऱ्हांडला अभयारण्यात पर्यटकांनी वाघांचा रस्ता अडवला होता. या घटनेबाबत ५ जानेवारी रोजी वृत्तपत्रात बातमी प्रकाशित झाली. या बातमीची दखल घेत मुंबई उच्च न्यायालयाच्या नागपूर खंडपीठाने ६ जानेवारी रोजी स्वतःहून जनहित याचिका दाखल करून घेतली.

वाघांची अडवणूक ही अतिशय धक्कादायक आणि अस्वस्थ करणारी घटना आहे. संबंधित क्षेत्र संचालकांनी सुरुवातीला या प्रकरणी हलगर्जीपणा दाखवला आणि घटनेतील आरोपी असलेले जिप्सी चालक आणि मार्गदर्शकांना सात दिवसांसाठी निलंबित केले. या

हलगर्जीपणाबाबत बातमी प्रकाशित झाल्यावर निलंबनाचा कालावधी तीन महिने करण्यात आला, असे निरीक्षण न्यायालयाने नोंदवले. वन विभाग दोषींवर पुढे काय कठोर कारवाई करणार आहे, असा प्रश्न न्यायालयाने विचारला.

त्यानंतर वन विभागाने वन पर्यटनासाठी नवी मानद कार्यप्रणाली तयार करण्यासाठी बोर व्याघ्र राखीव क्षेत्राचे उपसंचालक मंगेश ठेंगडी यांच्या अध्यक्षतेखाली पाच सदस्यीय विशेष समिती नेमली. या समितीने तयार केलेल्या मानद कार्यप्रणालीनुसार, आता नियमांचे उल्लंघन करणारे पर्यटक, जिप्सी चालक आणि मार्गदर्शकांवर ३,००० ते २५,००० रुपयांपर्यंत दंड ठोठावण्याची तरतूद करण्यात आली आहे. पेंच व्याघ्र राखीव क्षेत्राचे उपसंचालक डॉ. प्रभुनाथ शुक्ला यांनी शपथपत्राच्या माध्यमातून उच्च न्यायालयात ही माहिती दिली.

नवी कार्यप्रणाली सध्या पेंच, बोर व्याघ्र राखीव क्षेत्र आणि उमरेड कऱ्हांडला अभयारण्यात लागू करण्यात आली आहे. संपूर्ण राज्यात ती लागू करण्याची प्रक्रिया सुरू आहे, असेही वन विभागाने न्यायालयात सांगितले.

नव्या कार्यप्रणालीत वन विभागाने जिप्सी चालकांऐवजी पर्यटकांच्या वर्तवणुकीवर बोट ठेवत वन पर्यटनाच्या नियमांबाबत पर्यटकांना अधिक जागृत करण्यावर भर दिला आहे. वन पर्यटनादरम्यान नियमांचे उल्लंघन होऊ नये यासाठी वन विभाग येत्या काळात AI अर्थात कृत्रिम बुद्धिमत्ता तंत्रज्ञानाधारे लक्ष ठेवणार आहे. सफारी वाहनांवर डॅश बोर्ड कॅमेरा लावणे, त्यांच्यावर देखरेख ठेवण्यासाठी विशेष ॲप तयार करणे आदी उपाययोजना प्रस्तावित आहेत. याशिवाय नियमावलीचे पालन होण्यासाठी प्रत्येक व्याघ्र राखीव क्षेत्र आणि अभयारण्यात 'प्रोटोकॉल' अधिकाऱ्याची नेमणूक करण्याची शिफारस समितीने केली आहे. हा अधिकारी वनपरिक्षेत्र अधिकाऱ्याच्या दर्जाचा असेल.

वन विभागाच्या जुन्या नियमावलीत वाहन आणि प्राण्यांमध्ये २० मीटर अंतर राखणे बंधनकारक होते. नव्या कार्यप्रणालीत हे अंतर ३० मीटर करण्यात आले आहे.

सफारी वाहनांची गती २० किलोमीटर प्रति तास ऐवजी ३० किमी प्रति तास करण्यात आली आहे. नव्या नियमावलीत पहिल्यांदाच दंडाच्या रकमेचा स्पष्ट उल्लेख आहे. पूर्वी भ्रमणध्वनी 'सायलेंट' किंवा 'एअरोप्लेन' मोडवर ठेवा असा नियम होता. मात्र आता भ्रमणध्वनी नेण्यावरच बंदी घालण्यात आली आहे.

स्रोत – 'वन पर्यटनात नियम मोडल्यास २५ हजारांपर्यंतचा दंड', www.loksatta.com, २१.०१.२०२५.

तुषार धारकर. 'उच्च न्यायालयाचे अधिकाऱ्यांवर ताशेरे; पर्यटकांकडून वाघांची अडवणूक हे वन विभागाचे अपयश!', www.loksatta.com, १०.०१.२०२५.

आंबोली दोडामार्ग संवर्धन राखीव क्षेत्र

सिंधुदुर्ग जिल्ह्यातील वन क्षेत्रात वाढ;

सह्याद्रीलगतच्या भागात मात्र वन क्षेत्रात घट

सिंधुदुर्ग जिल्ह्यातील वन क्षेत्रात गेल्या १० वर्षांच्या तुलनेत २९.३७ चौरस मीटर वाढ झाली आहे. सह्याद्रीतील पर्यावरणीय संवेदनशील क्षेत्रा- (ESZ)-मधील वन क्षेत्रात १,८०५.७५ चौ. किमीने घट झाली आहे. डिसेंबर २०२४ मध्ये प्रकाशित झालेल्या भारतीय वन सर्वेक्षण अहवालात ही आकडेवारी दिली आहे. (संबंधित वृत्त पाहा पान क्र. २०) सिंधुदुर्ग जिल्ह्यात सह्याद्रीच्या भागात आंबोली दोडामार्ग संवर्धन राखीव क्षेत्र आहे.

सिंधुदुर्ग जिल्ह्यात गेल्या दशकात १,२८१.९३ चौ. किमी वन क्षेत्र होते; तर सध्या हे १,३११.३० चौ. किमी इतके आहे. सह्याद्रीतील घनदाट वन क्षेत्रात गेल्या १० वर्षांत

वाढ झाली असली तरी, मध्यम आणि खुल्या स्वरूपाच्या जंगलांमध्ये मोठ्या प्रमाणात घट झाल्याने एकूणच वनाच्छादित क्षेत्र ५८.२२ चौ. किमीने घटले आहे.

केंद्रीय पर्यावरण, वन व हवामान बदल मंत्री भूपेंद्र यादव यांच्या हस्ते 'भारतीय वन सर्वेक्षण अहवाल २०२३'चे प्रकाशन २१ डिसेंबर २०२४ रोजी झाले. दर दोन वर्षांनी देशातील वनांची स्थिती सांगणारा हा अहवाल भारतीय वन सर्वेक्षण विभाग प्रकाशित करतो. (अहवालातील निरीक्षणांवर आधारित प्रादेशिक व राज्यस्तरीय वृत्त प्रस्तुत अंकात संबंधित भागांत आहे.)

या अहवालात सह्याद्रीतील वन क्षेत्राबाबत गंभीर बाबी समोर आल्या आहेत. सह्याद्रीच्या रांगेची व्याप्ती १,४०,००० चौ. किमी भौगोलिक क्षेत्रात आहे. गुजरात, महाराष्ट्र, गोवा, कर्नाटक, केरळ आणि तमिळनाडू या सहा राज्यांमध्ये ही रांग आहे. वर्ष २०१२ मध्ये या परिसराला 'युनेस्को'ने जागतिक वारसास्थळाचा दर्जा दिला आहे.

सिंधुदुर्ग जिल्ह्यात मागील १० वर्षांत एकही मोठा नवा प्रकल्प आलेला नाही, त्यामुळे वृक्षतोड टळली आहे. वृक्ष लागवडीची मोहीम यशस्वी करण्यात सिंधुदुर्ग वन विभाग आघाडीवर होता, ही कारणे वनाच्छादनात वाढ होण्यामागे असल्याचे वृत्तात नमूद केले आहे. (संबंधित वृत्त पाहा *महाराष्ट्र संरक्षित क्षेत्र वार्तापत्र* खंड ५ अंक ४, खंड १ अंक १)

स्रोत – 'सिंधुदुर्ग जिल्ह्यात वनआच्छादनात वाढ तर पश्चिम घाटात घट, चिंतेची बाब',

www.loksatta.com, १५.०१.२०२५.

कळसूबाई हरिश्चंद्रगड अभयारण्य / राधानगरी
अभयारण्य

कळसूबाई आणि राधानगरी अभयारण्यांमध्ये
सापडल्या माशांच्या नव्या प्रजाती

झूलॉजिकल सर्वे ऑफ इंडिया (ZSI) ने माशाची प्रदेशनिष्ठ जाती 'इंडोरिओनेक्टेस' (*Indoreonectes*) च्या तीन नवीन प्रजातींची नोंद केली आहे. यातील दोन महाराष्ट्रात तर एक तेलंगणात आढळली आहे.

'इंडोरिओनेक्टेस कळसूबाई' ही प्रजाती सह्याद्रीतील कळसूबाई हरिश्चंद्रगड वन्यजीव अभयारण्यात, 'इंडोरिओनेक्टेस राधानगरी' ही सह्याद्रीतील राधानगरी वन्यजीव अभयारण्यात तर तिसरी प्रजाती 'इंडोरिओनेक्टेस अमराबाद' ही प्रजाती तेलंगणातील पूर्व घाटाच्या प्रदेशात अमराबाद व्याघ्र राखीव क्षेत्रात दिसून आली आहे. 'रेकॉर्ड्स ऑफ झूलॉजिकल सर्वे ऑफ इंडिया' या विज्ञानपत्रिकेत या विषयीचा शोधनिबंध प्रकाशित झाला आहे.

'इंडोरिओनेक्टेस' ही जाती फक्त दक्षिण भारतातील गोड्या पाण्यात आढळते. नव्या प्रजातींचा अधिवास साधारणपणे सारखाच (डोंगराळ भागातील जलप्रवाह) असला या परिसंस्थेत प्रत्येक प्रजातीची भूमिका वेगवेगळी आहे. गेल्या काही वर्षांत 'इंडोरिओनेक्टेस' जातीच्या आठ नवीन प्रजाती सापडल्या असल्या तरी या जातीचा पुरेसा अभ्यास झालेला नाही, असे शोधनिबंधाचे

प्रमुख लेखक आणि ZSI च्या हैदराबाद प्रादेशिक विभागातील संशोधक डॉ. श्रीकांत जाधव यांनी सांगितले.

स्रोत - 'New fish species discovered in
Telangana, Maharashtra',
www.newindianexpress.com,
२४.११.२०२४.

टिपेश्वर अभयारण्य

टिपेश्वर अभयारण्यातील वाघ ३०० किलोमीटर अंतर
चालून पोहोचला तेलंगणात

टिपेश्वर वन्यजीव अभयारण्यातील साधारण ६ ते ८ वर्षे वयाचा एक वाघ ३०० किलोमीटर अंतर चालून तेलंगणात गेला आहे. जॉनी नावाच्या या वाघाला रेडिओ कॉलर घातलेली आहे त्यामुळे त्याच्या प्रवासाचा मार्ग वनाधिकार्यांना नोंदविता आला आहे.

महाराष्ट्रातील नांदेड जिल्ह्यातील किनवट तालुक्यातून या वाघाने तेलंगणाच्या दिशेने वाटचाल सुरू केली. तेलंगणातील आदिलाबाद जिल्ह्यातील बोथा जंगल ओलांडून तो निर्मल जिल्ह्यातील कांतला, सारंगापूर, ममदा, पेंबीपर्यंत गेला. त्यानंतर जॉनीने NH-44 म्हणजे हैदराबाद-नागपूर राष्ट्रीय महामार्ग ओलांडला. तिथून पुढे तो तेलंगणातील तिर्याणी भागाकडे निघाल्याची माहिती वनाधिकार्यांनी दिली. वाघिणीच्या शोधात निघालेल्या या वाघाचा मार्ग त्याला कावल व्याघ्र राखीव क्षेत्रात घेऊन जाईल, असा अंदाज वनाधिकार्यांनी वर्तविला आहे.

स्रोत - 'प्रेमासाठी काय पण! चंद्रपूरमधील वाघ,
वाघिणीसाठी पोहोचला तेलंगणात',
www.lokmat.com, २२.११.२०२४.

टिपेश्वरातून आणखी एका वाघाचे स्थलांतर

यवतमाळ जिल्ह्यातील टिपेश्वर अभयारण्यातील वाघ ५०० किलोमीटर अंतर चालून सोलापूर जिल्ह्यात पोहोचला आहे.

टिपेश्वर अभयारण्यात २०२० साली जन्मलेला हा वाघ २०२२ मध्ये आईपासून वेगळा झाला. स्वतःची हद्द प्रस्थापित करण्यासाठी या वाघाने ५०० किलोमीटर अंतर पार केले. डिसेंबर अखेरीस त्याचे वास्तव्य सोलापूर ते धाराशिवच्या दरम्यानच्या वन क्षेत्रात होते.

टिपेश्वर अभयारण्यात मे २०२३ मध्ये स्वयंचलित कॅमेऱ्यामध्ये या वाघाचे शेवटचे छायाचित्र आले. त्यानंतर धाराशिवमध्ये बिबट्यासाठी लावलेल्या स्वयंचलित कॅमेऱ्यामध्ये या वाघाचे छायाचित्र आले. 'वाइल्डलाईफ इन्स्टिट्यूट ऑफ इंडिया'कडे हे छायाचित्र पाठवल्यानंतर तो टिपेश्वरातील वाघ असल्याचे स्पष्ट झाले, असे वनाधिकाऱ्यांनी सांगितले.

टिपेश्वरातून यापूर्वीही वाघांनी स्थलांतर केले आहे.

वर्ष	स्थलांतर
२०२४	टिपेश्वर ते सोलापूर/धाराशिव
२०२१	टिपेश्वर ते (दोन वर्षांनी पुन्हा) टिपेश्वरात परत
२०१९	टिपेश्वर ते अजिंठा-वेरूळ ते तेलंगण ते ज्ञानगंगा अभयारण्य

जून २०१९ मध्ये टिपेश्वर अभयारण्यातून 'रेडिओ कॉलर' लावलेल्या 'सी-१' या वाघाने ३,२०० किलोमीटरपेक्षा अधिक अंतर पार केले. त्यामध्ये मराठवाड्यातील अजिंठा-वेरूळ व तिथून पुढे तेलंगणातील काही जिल्हे असा प्रवास करून नंतर तो ज्ञानगंगा अभयारण्यात आला (संबंधित वृत्त महाराष्ट्र संरक्षित क्षेत्र वार्तापत्र खंड १ अंक १, खंड ४ अंक ३).

जून २०२१ मध्ये टिपेश्वर अभयारण्यातून 'वीर' नावाच्या वाघाने यवतमाळ जिल्ह्यातील पुसद तालुक्यात व नंतर दुसरीकडे स्थलांतर केले. सुमारे दोन वर्षांनंतर तो पुन्हा टिपेश्वर अभयारण्यात परतला (संबंधित वृत्त महाराष्ट्र संरक्षित क्षेत्र वार्तापत्र खंड ४ अंक ३). मात्र, 'रेडिओ कॉलर' महाराष्ट्र संरक्षित क्षेत्र वार्तापत्र. खंड ६, अंक १

लावलेली नसल्याने त्याच्या प्रवासाचा मार्ग आणि अंतर निश्चितपणे कळू शकले नाही.

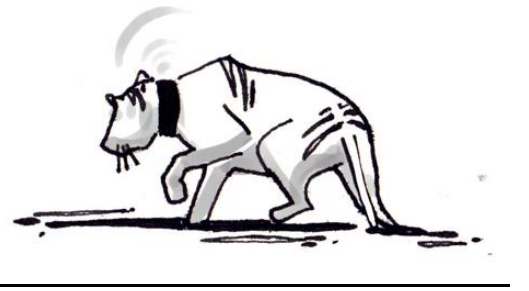
स्रोत – 'टिपेश्वर अभयारण्यातील वाघांचा विक्रमच! आधी ३२०० किलोमीटर, आता ५०० किलोमीटर',
www.loksatta.com, २४.१२.२०२४.

टिपेश्वर अभयारण्यात २० वाघ; इतरत्रही वेगवेगळ्या ठिकाणी व्याघ्रदर्शन

टिपेश्वर अभयारण्यात १२ ते १५ वाघ राहतील एवढी क्षमता आहे. २०२२च्या व्याघ्रगणनेनुसार या अभयारण्यात सुमारे २० वाघ आहेत. लगतच्या पैनागंगा अभयारण्याची क्षमता देखील कमी असल्याने वाघांच्या स्थलांतराचे प्रमाण वाढत असल्याचे निरीक्षण वृत्तात नोंदविले आहे.

धाराशिव जिल्ह्यातील येडशी-रामलिंगम मध्ये पहिल्यांदाच वाघाची नोंद झाली. महिनाभरापूर्वी कारंजा-सोहोळ या गवताळ प्रदेशात वाघ दिसून आला; तर तीन ते चार महिन्यांपूर्वी पोहरा-मालखेड इथे व्याघ्रदर्शन झाले. वाघांच्या स्थलांतराच्या वाढत्या घटना पाहता संवर्धन पद्धतीवर भर देण्याची गरज वृत्तात नमूद केली आहे.

स्रोत – 'टिपेश्वर अभयारण्यातील वाघांचा विक्रमच! आधी ३२०० किलोमीटर, आता ५०० किलोमीटर',
www.loksatta.com, २४.१२.२०२४.

टिपेश्वर अभयारण्यातील दोन वाघांचे २०२४ च्या पर्यटन हंगामात दर्शन नाही

टिपेश्वर वन्यजीव अभयारण्यातील तलाववाली नावाची वाघीण आणि जंजीर नावाचा वाघ पर्यटनाच्या या हंगामापासून पर्यटकांना दिसलेले नाहीत. ऑक्टोबर २०२४ मध्ये या हंगामातील पर्यटन सुरू झाल्यानंतर या दोन्ही वाघांच्या पाऊलखुणाही पर्यटकांना दिसलेल्या नाहीत.

टिपेश्वर अभयारण्यातून वाघ बेपत्ता होण्याचे प्रकार यापूर्वी घडले आहेत. स्टार हा वाघ आणि पिलखान ही वाघीण बेपत्ता झाले. त्यांचे पुढे काय झाले हे कळलेच नाही. टिपेश्वर अभयारण्यातून वाघांनी इतरत्र स्थलांतरही केले आहे. त्यामुळे या वाघांनी स्थलांतर तर केले असेल, अशीही एक शक्यता वृत्तात नमूद केली आहे.

तलाववाली आणि जंजीरच्या संदर्भात वन विभागाने अद्याप अधिकृत निवेदन दिलेले नाही.

स्रोत – ‘टिपेश्वर अभयारण्यातील दोन वाघ बेपत्ता?’,
www.loksatta.com, ११.०१.२०२५.

टिपेश्वर अभयारण्य / येडशी रामलिंग अभयारण्य

मराठवाड्यात वाघ दिसू लागल्यामुळे वन्यजीव जोडमार्गाची मागणी

धाराशिव जिल्ह्यात वाघ दिसल्याच्या घटनेनंतर वन्यजीव तज्ज्ञांनी वाघांसाठी विदर्भ, मराठवाडा आणि उत्तर महाराष्ट्रातील मुख्य अभयारण्यांना जोडणाऱ्या वन्यजीव भ्रमणपट्ट्याची मागणी केली आहे. अलीकडच्या काळात मराठवाड्यात वाघ दिसण्याची ही तिसरी घटना आहे.

दरम्यान, धाराशिवमध्ये दिसलेला वाघ २१ डिसेंबरपासून बेपत्ता आहे. त्याचा शोध घेण्यासाठी २४ डिसेंबर रोजी वन्यजीव तज्ज्ञांच्या मदतीने येडशी रामलिंग अभयारण्यात थर्मल ड्रोनच्या साहाय्याने शोध घेतला, पण वाघाचा माग काढता आला नाही. २४ तास गस्त सुरू

असूनही वाघाच्या पावलांचे नवीन ठसे आढळले नाहीत, वनपरिक्षेत्र अधिकाऱ्यांनी ही माहिती दिली.

टिपेश्वर अभयारण्यात वाघांच्या संख्येत वाढ झाल्यामुळे युवा वाघ हद्द प्रस्थापित करण्याच्या शोधात बाहेर पडू लागले आहेत. मोठा जोडमार्ग शक्य नसला तर टिपेश्वर अभयारण्यातून यवतमाळ जिल्ह्यातील पैनांगंगा अभयारण्यात जाणारा छोटा जोडमार्ग तातडीने अधिसूचित करणे गरजेचे आहे, असे नांदेड जिल्ह्याचे मानद वन्यजीव रक्षक अतिंद्र कती म्हणाले.

यापूर्वी काही वरिष्ठ वनाधिकाऱ्यांनी छत्रपती संभाजीनगर जिल्ह्यातील गौताळा औट्रमघाट अभयारण्य, जळगाव, बुलढाणा जिल्ह्यातील ज्ञानगंगा अभयारण्य आणि यवतमाळमधील अभयारण्यांना जोडणारा मोठा वाघ कॉरिडॉर उभारण्याचा प्रस्ताव मांडला होता. योजना आखून अंमलबजावणी केली, तर याचा फायदा बिबटे आणि इतर वन्य प्राण्यांनाही होईल, असे वनाधिकाऱ्याने सांगितले.

ऑक्टोबर २०२३ मध्ये टिपेश्वरचा एक वाघ नांदेड जिल्ह्यात दिसला होता. त्याआधी २०२१ मध्ये टी-३ सी१ हा वाघ टिपेश्वर अभयारण्यातून गौताळा औट्रमघाट अभयारण्यात गेल्याची शक्यता वनाधिकाऱ्यांनी व्यक्त केली होती (संबंधित वृत्त महाराष्ट्र संरक्षित क्षेत्र वार्तापत्र खंड २ अंक २).

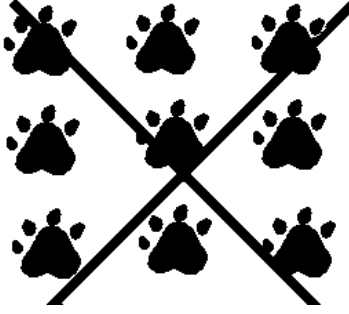
स्रोत – ‘Growing clamour for tiger corridor in Maharashtra amid recent sightings’,
<https://timesofindia.indiatimes.com>,
२५.१२.२०२४.

ताडोबा अंधारी व्याघ्र राखीव क्षेत्र

ताडोबा अंधारीत एका वाघाचा मृत्यू; यंदा पहिल्या १९ दिवसांत राज्यात ९ व्याघ्रमृत्यू

जानेवारी २०२५
च्या पहिल्या १९
दिवसांत देशात
एकूण १५ वाघांचा
मृत्यू झाला.
त्यामध्ये
महाराष्ट्रातील नऊ

वाघांचा समावेश असून हे सर्व व्याघ्रमृत्यू विदर्भातील जंगलात झाले आहेत.

ताडोबा अंधारी व्याघ्र राखीवच्या बफर क्षेत्रातील शिवनी वनपरिक्षेत्रात वाघाचा बछडा मृतावस्थेत आढळला. ही घटना २० जानेवारी रोजी दुपारी उघडकीस आली. तत्पूर्वी, १९ जानेवारी रोजी रेल्वेच्या धडकेत एका वाघिणीचा मृत्यू झाला.

शिवनी वनपरिक्षेत्राच्या पांगडी नियतक्षेत्रात दीड वर्षीय वाघ वनकर्मचाऱ्यांना मृतावस्थेत दिसून आला. घटनेची माहिती मिळताच वन विभागाचे अधिकारी आणि कर्मचारी तातडीने तिथे पोहोचले. या भागात एक वाघीण आपल्या चार बछड्यांसह वावरत होती. याच परिसरात दोन मोठे वाघ असून दोन आठवड्यांपूर्वी त्यातील एका वाघासोबत झालेल्या झुंजीत हा बछडा जखमी झाला होता. त्याच्यावर उपचार करून ताडोबा बफर विभाग नियमित लक्ष ठेवून होता. याच बछड्याचा मृतदेह २० तारखेला आढळून आला. बछड्याचे सर्व अवयव शाबूत असून हा नैसर्गिक मृत्यू असल्याचे वन विभागाने म्हटले आहे.

स्रोत – ‘चंद्रपुरात ४८ तासांत आणखी एका वाघाचा मृत्यू; ताडोबा बफरमधील’, www.loksatta.com, २०.०१.२०२५.

ताडोबा अंधारीमध्ये उपग्रहाधारित अंकन करून सोडलेले गिधाड तमिळनाडूत मृतावस्थेत

ताडोबा अंधारी व्याघ्र राखीवमध्ये सोडलेले गिधाड तमिळनाडूतील एका गावात मृतावस्थेत आढळले आहे.

‘बॉम्बे नॅचरल हिस्ट्री सोसायटी’ (BNHS) च्या हरयाणातील पिंजोर इथल्या गिधाड प्रजनन केंद्रात जन्माला आलेले ‘एन-११’ हे गिधाड ऑगस्ट २०२४ मध्ये ताडोबा अंधारी व्याघ्र राखीव क्षेत्रात सोडले होते (संबंधित वृत्त महाराष्ट्र संरक्षित क्षेत्र वार्तापत्र खंड ४ अंक ३). त्यावेळी त्याला उपग्रहाधारित अंकन केले होते. त्यामुळे त्याचा ठावठिकाणा जाणून घेत राहणे शक्य झाले. ‘एन-११’ गिधाडाने महाराष्ट्रातून पुढे छत्तीसगढ, कर्नाटक, आंध्र प्रदेश ही राज्ये ओलांडून सुमारे ४,००० किलोमीटर अंतर कापून तमिळनाडू गाठले.

डिसेंबरपासून सुमारे तीन आठवडे गिधाड कलपाककम तालुक्यात असल्याचे दिसून आले. त्यानंतर मात्र काही दिवस सातत्याने अंकनामार्फत दिसणारे गिधाडाचे स्थान एकाच ठिकाणी कायम राहिले. तेव्हा शोध घेतला असता १६ जानेवारी रोजी पुडुकोट्टई विभागातील तिरुमायम वनपरिक्षेत्रात अरिमलम थंजूर गावात गिधाडाचा मृतदेह आढळला. वीजवाहक तारांच्या खाली मृतदेह सापडल्यामुळे वीजेचा धक्का लागून मृत्यू झाल्याची शक्यता BNHS चे संचालक किशोर रिठे यांनी व्यक्त केली आहे.

स्रोत – ‘विजेच्या धक्क्याने एन-११ चा मृत्यू; ताडोबा ते तमिळ नाडू प्रवास केलेल्या गिधाडाचा करूण अंत’, www.mahamtb.com, १६.०१.२०२५.

तुंगेश्वर अभयारण्य

तुंगेश्वर अभयारण्यातील न्यायप्रविष्ट प्रकरणातील वनजमीन आश्रमाला देण्याचा राज्य सरकारचा निर्णय

तुंगेश्वर वन्यजीव अभयारण्यातील १.७ एकर जमीन आश्रमाला वनेतर वापरासाठी देण्याचा निर्णय घेण्यात आला. राज्याच्या प्रधान मुख्य वन संरक्षकांसह राज्य वन्यजीव मंडळाच्या सदस्यांचा विरोध डावलून सप्टेंबर २०२४ मध्ये झालेल्या बैठकीत हा निर्णय झाला.

किंबहुना, अवघ्या २४ तासांपूर्वी नोटिस जारी करून राज्य वन्यजीव मंडळाची बैठक बोलाविण्यात आली. बालयोगी श्री सदानंद महाराज आश्रमाला वनेतर वापरासाठी अभयारण्यातील वनजमीन देण्याची बाब प्राधान्यक्रमावर घेऊनच ही बैठक बोलाविण्यात आली होती. बैठकीत प्रधान मुख्य वन संरक्षक आणि स्वतंत्र सदस्यांनी हे प्रकरण न्यायप्रविष्ट असून हा प्रस्ताव बेकायदा आहे, असा मुद्दा उपस्थित केला. तेव्हा राज्याचे वन मंत्री सुधीर मुनगंटीवार यांनी हा निर्णय मुख्यमंत्र्यांनी घेतला असून तो रद्द करता येणार नाही, असे सांगितले.

आश्रमाच्या वनेतर जमीन वापराप्रकरणी, सर्वोच्च न्यायालयाने आश्रमाची अभयारण्यातील बांधकामे जमीनदोस्त करण्याचा आदेश दिला होता. या आदेशावर पुनर्विचार करावा, अशी विनंती करणारी याचिका न्यायप्रविष्ट आहे.

दरम्यान, आश्रमाच्या वापरातील जमीन अभयारण्यातून वगळण्यासाठी सकारात्मक शिफारशींसह केंद्र सरकार आणि राष्ट्रीय वन्यजीव मंडळाला प्रस्ताव द्यावा, अशी सूचना २०२३ मध्ये तत्कालीन मुख्यमंत्री एकनाथ शिंदे यांनी वन विभागाला केली होती.

स्रोत – क्लॅरा लुईस. 'Case in SC, yet Maharashtra minister diverts land in forest taken up by ashram',

www.timesofindia.indiatimes.com,

०५.०९.२०२४.

संजय गांधी राष्ट्रीय उद्यान

संजय गांधी राष्ट्रीय उद्यानातील अतिक्रमण

२७ वर्षांनंतरही कायम - न्यायालयाची तीव्र नाराजी

संजय गांधी राष्ट्रीय

उद्यानातील

अतिक्रमण

हटविण्याबाबत

२७ वर्षांपूर्वी मुंबई

उच्च न्यायालयाने

दिलेल्या आदेशाचे पालन राज्य सरकारने अद्याप केले नसल्यामुळे न्यायालयाने तीव्र नाराजी व्यक्त केली आहे.

राष्ट्रीय उद्यानातील अतिक्रमणे हटविण्याची मागणी करणारी याचिका १९९५ मध्ये 'बॉम्बे एन्वॉयन्मेंटल अॅक्शन ग्रूप' (BEAG) ने मुंबई उच्च न्यायालयात दाखल केली होती. या प्रकरणी उच्च न्यायालयाने १९९७ मध्ये अंतरिम आदेश देत राज्य सरकारला अतिक्रमणे हटविण्यास सांगितले. मात्र, आदेशावर अंमलबजावणी न झाल्यामुळे BEAG ने अवमान याचिका दाखल केली. त्यावरील सुनावणीत १४ जानेवारी २०२५ रोजी मुंबई उच्च न्यायालयाने राज्य सरकारला खडे बोल सुनावले.

दरम्यान, १९९७ मध्ये न्यायालयाने दिलेल्या आदेशात १ जानेवारी १९९५ पूर्वीचे झोपडीधारक पुनर्वसनासाठी पात्र धरले होते. मात्र, महाविकास आघाडी सरकारने १ जानेवारी २०११ पर्यंतच्या झोपडीधारकांच्या पुनर्वसनाची तयारी केली होती. मरोळ-मरोशी इथे ९० एकर राखीव भूखंडावर १६,००० लोकांच्या पुनर्वसनासाठी कार्यवाही सुरू झाली होती. परंतु, हा भूखंड संजय गांधी राष्ट्रीय उद्यानाच्या संवेदनशील पर्यावरण क्षेत्रात (ESZ) आहे आणि मुंबई महानगरपालिकेने त्याचा प्रादेशिक बृहत् आराखडा तयार केलेला नाही. त्यामुळे या जागेवर पुनर्वसन करता येणार नाही, हे महाधिवक्त्यांनी प्रतिज्ञापत्राद्वारे न्यायालयाला सांगितले. त्यावरही न्यायालयाने नाराजी व्यक्त केली होती.

आता राज्याच्या वन विभागाने १६ जानेवारी रोजी तातडीची बैठक बोलावली आहे. बैठकीत झोपडीधारकांच्या पुनर्वसनासाठी जागा मिळविण्याबाबत वित्त, गृह, महसूल, नियोजन, गृहनिर्माण आदी सहा विभागांचे अतिरिक्त मुख्य सचिव आणि मुंबई शहर, उपनगर, ठाणे व पालघर जिल्हाधिकाऱ्यांबरोबर पुनर्वसनासाठी जागा मिळविण्याच्या दृष्टीने चर्चा होणे अपेक्षित आहे.

न्यायालयाने झोपडीधारकांच्या पात्रतेबाबत १ जानेवारी १९९५ हीच तारीख लागू असल्याचे स्पष्ट केले आहे. या प्रकरणी पुढील सुनावणी ३ मार्च २०२५ रोजी होणार आहे. त्यावेळी तारखेसंदर्भात युक्तीवाद करण्याची संधी महाधिवक्त्यांच्या विनंतीनुसार त्यांना दिली जाईल, असे न्यायालयाने म्हटले आहे.

बैठकीबाबतचे पुढील वृत्त हाती आले नाही.

स्रोत – ‘कोणी जमीन देता का जमीन; राष्ट्रीय उद्यानातील झोपडीधारकांच्या पुनर्वसनासाठी जिल्हाधिकाऱ्यांकडे साकडे’,
www.mahamtb.com, १५.०१.२०२५.

संजय गांधी राष्ट्रीय उद्यानात मासिक पक्षीगणनेत नोव्हेंबर २०२४ मध्ये ७२ प्रजातींची नोंद

संजय गांधी राष्ट्रीय उद्यानात २४ नोव्हेंबर २०२४ रोजी झालेल्या पक्षी गणनेत ७२ प्रजातींची नोंद झाली.

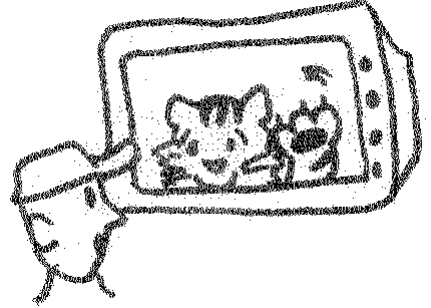
BNHS अर्थात ‘बॉम्बे नॅचरल हिस्ट्री सोसायटी’ लोक विज्ञानाधारे संजय गांधी राष्ट्रीय उद्यानातील पक्ष्यांच्या प्रजातींची दीर्घकालीन गणना करित आहे. दर महिन्यात एकदा सकाळी लोकसहभागातून पक्षी निरीक्षण केले जाते. नोव्हेंबर २०२४ मध्ये या उपक्रमात ४७ स्वयंसेवक सहभागी झाले होते. त्यांना ७२ प्रजाती दिसून आल्या. त्यामध्ये

माशीमारा- (फ्लायकॅचर) च्या सहा प्रजाती, वटवट्या (वॉर्ब्लर) च्या पाच, हळद्या (ओरिओल) व सुतारपक्ष्या- (बुडपेकर)च्या प्रत्येकी तीन प्रजातींचा समावेश आहे. तसेच, क्वचितच दिसणारा रान धोबी (फॉरेस्ट वॅगटेल) पक्षीही या वेळी दिसून आला.

स्रोत – ‘काही तासांमध्ये राष्ट्रीय उद्यानातून पक्ष्यांच्या ७२ प्रजातींची नोंद; या दुर्मिळ प्रजातींची झाली नोंद’,
www.mahamtb.com, २७.११.२०२४.

सह्याद्री व्याघ्र राखीव क्षेत्र

सह्याद्री व्याघ्र राखीव क्षेत्रात आणखी एका वाघाची नोंद; पूर्वीच्या STR-1 वाघाचे वास्तव्य कायम

सह्याद्री व्याघ्र राखीव क्षेत्रात नव्या वाघाचे वास्तव्य दिसून आले आहे. या व्याघ्र राखीव क्षेत्रातील चांदोली राष्ट्रीय उद्यानात २४ ऑक्टोबर २०२४ रोजी स्वयंचलित कॅमेऱ्याने एका वाघाचे छायाचित्र टिपले. व्याघ्र कक्षाने त्याचे परीक्षण केले असता छायाचित्रातील वाघ सह्याद्री व्याघ्र राखीव क्षेत्रात असलेल्या STR-1 पेक्षा वेगळा दिसणारा वाघ असल्याचे स्पष्ट झाले. त्यामुळे, या वाघाला तूर्तास STR-2 असे नाव दिले आहे.

STR-1 हा वाघ इथे २७ डिसेंबर २०२३ पासून दिसू लागला. अद्याप तो सह्याद्री व्याघ्र राखीव क्षेत्रातच राहात असल्याचे वृत्तात नमूद केले आहे. वन्यप्राणी संशोधक गिरीश पंजाबी यांनी दिलेल्या माहितीनुसार, कोल्हापूर जिल्ह्यात राधानगरी वन्यजीव अभयारण्यात २३ एप्रिल २०२२ रोजी STR-1 हा वाघ पहिल्यांदा दिसला व

तेव्हापासून दोन वर्षे तो याच परिसरात आहे. राधानगरी अभयारण्यात त्याचे शेवटचे छायाचित्र १३ एप्रिल २०२४ रोजी टिपले गेले.

स्रोत – रामभाऊ जगताप. ‘Good News! New Male Tiger Spotted in Sahyadri Tiger Reserve’, www.freepressjournal.in, १०.११.२०२४.

प्रादेशिक बातम्या

विदर्भ

भंडारा जिल्ह्यात वाघाला लोकांनी घेरले; जमावावर पोलिसांचा सौम्य लाठीमार

भंडारा जिल्ह्यात पवनी तालुक्यातील अड्याळ वनपरिक्षेत्रात मांगली धरणाजवळ काही ग्रामस्थांना वाघ दिसला. १५ डिसेंबर रोजी वाघाने सांबराची शिकार केली होती व तिथे तो बसून होता. ही बातमी पसरताच, लोकांनी वाघाला पाहण्यासाठी गर्दी केली. वाघाची छायाचित्रे घेण्यासाठी, चित्रफिती करण्यासाठी लोक वाघाच्या जवळ जाऊ लागले. वाघाने शिकार ठेवलेल्या ठिकाणापासून अवघ्या १० ते २० फूट अंतरापर्यंत लोक जवळ गेले. तेव्हा, घटनास्थळी पोहोचलेल्या वनरक्षकांनी फटाके फोडले आणि वाघाला जंगलाच्या दिशेने हाकलले.

जिल्ह्यातील ही अशी दुसरी घटना आहे. किटाडी ते मांगली (बांध) या रस्त्यावरील शेतशिवारातलगत किटाडीपासून पुढे जवळपास दोन किलोमीटर अंतरावर ४ डिसेंबर रोजी सायंकाळी वाघ असल्याचे कळताच परिसरातील नागरिकांनी त्याला पाहण्यासाठी गर्दी केली. गर्दी पांगवण्यासाठी वन विभागाला पोलिसांची मदत घ्यावी लागली. सौम्य लाठीमार करून पोलिसांनी जमाव पांगवला. यासंदर्भात पोलीस अधीक्षक आणि उप वनसंरक्षकांनी लेखी तक्रार नोंदवल्याचे माजी वन्यजीव संरक्षक नदीम खान यांनी सांगितले.

दरम्यान, अशा घटनांमध्ये लोकांनी संयम बाळगावा आणि वन्य प्राण्यांपासून सुरक्षित अंतर राखावे, असे आवाहन वन विभागाने केले आहे.

स्रोत – ‘वाघासोबत फोटोसेशन ! लोकांनी पुन्हा वाघाला घेरले...’, www.loksatta.com, १६.१२.२०२४.
‘वाघ पाहण्याची उत्सुकता; तुफान गर्दी अन् पोलिसांवरच...’, www.loksatta.com, ०५.१२.२०२४.

गोरेवाडा वन्यजीव बचाव केंद्रात डिसेंबर महिन्यात विषाणू संसर्गामुळे तीन वाघ व एक बिबट्या मृत

नागपूरच्या गोरेवाडा वाइल्डलाईफ रेस्क्यू सेंटरमध्ये (GRC) एच5एन1 म्हणजेच बर्ड फ्लूच्या विषाणूमुळे डिसेंबर तीन वाघ आणि एका बिबट्याचा मृत्यू झाला. त्यामुळे, वाइल्डलाईफ रिसर्च अँड ट्रेनिंग सेंटर (WRTC) ने महाराष्ट्रातील सर्व प्राणिसंग्रहालये आणि वन्यजीव बचाव केंद्रांना सावधानता बाळगण्याचा सल्ला दिला आहे. या सल्ल्यात विषाणूचा प्रादुर्भाव रोखण्यासाठी तात्काळ उपाययोजना आणि प्राणी व सार्वजनिक आरोग्याच्या सुरक्षेसाठी मार्गदर्शक सूचना देण्यात आल्या आहेत.

GRC मध्ये तीन वाघ आणि एक बिबट्या यांचा २० ते २३ डिसेंबर २०२४ या दिवसांत मृत्यू झाला. मृत्युपूर्वी या प्राण्यांमध्ये लंगडणे, अतिसार, उलट्या होणे, डोळ्यांतून पाणी येणे, छातीचा संसर्ग आणि ताप अशी लक्षणे दिसून आली, अशी माहिती प्राणिसंग्रहालयाचे संचालक शतानिक भागवत यांनी दिली.

भोपाळ इथल्या कृषी संशोधन भारतीय परिषद – ICAR च्या ‘नॅशनल इन्स्टिट्यूट ऑफ हाय सिक्युरिटी अँनिमल डिजीजेस’ (NISHAD) संस्थेने ३ जानेवारी २०२५ रोजी मृत प्राण्यांची तपासणी करून एच5एन1 संसर्ग झाल्याचा निष्कर्ष काढला. हा पक्ष्यांमध्ये आढळणारा रोग असला तरी एच5एन1, एच5एन8 हे विषाणू प्रकार सस्तन प्राण्यांमध्येही संक्रमित होऊ शकतात.

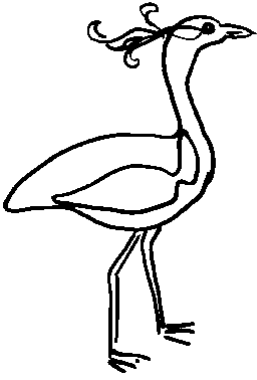
GRC मध्ये असलेल्या २६ बिबट्यांची आणि १२ वाघांची तपासणी करण्यात आली असून ते सर्व निरोगी असल्याचे आढळले. केंद्रात प्रतिबंधात्मक उपाययोजना केल्या जात आहेत.

स्रोत – प्रदीपकुमार मैत्रा, गायत्री वाजपेयी.

‘Maharashtra zoos on high alert after 3 tigers, and 1 leopard succumb to avian flu’, www.hindustantimes.com, ०६.०१.२०२५.

पश्चिम महाराष्ट्र

भिगवण इथे माळरानात दुर्मीळ तणमोर पक्ष्याची नोंद

पुणे जिल्ह्यातील भिगवण इथे असलेल्या माळरानात नोव्हेंबर २०२४ मध्ये तणमोर म्हणजे ‘लेसर फ्लॉरिकन’ हा अत्यंत दुर्मीळ पक्षी दिसल्याची नोंद झाली आहे.

तणमोर पक्षी

अत्यंत दुर्मीळ झाला असून ही प्रजाती कायमची नष्ट होण्याचा धोका अतितीव्र आहे. त्यामुळे IUCN अर्थात निसर्ग संवर्धनासाठी आंतरराष्ट्रीय संघाच्या धोकाग्रस्त प्रजातींच्या ‘रेड लिस्ट’ यादीत ‘क्रिटिकली एन्डेंजर्ड’ गटात तणमोराचा समावेश करण्यात आला आहे. तणमोराचा अधिवास असलेल्या माळरानांचा न्हास हा तणमोराच्या अस्तित्वाला असलेल्या धोक्यांपैकी मुख्य धोका आहे.

कोलकात्याहून भिगवण इथे आलेला पक्षी निरीक्षकांचा गट स्थानिक पक्षी मार्गदर्शक दत्ता कुंडरे यांच्यासह माळरानात गेला होता. तेव्हा, १५ नोव्हेंबर २०२४ रोजी त्यांना तणमोराची मादी दिसली.

‘द कॉर्बेट फाउण्डेशन’ या बिनसरकारी संस्थेने गुजरात वन विभागाच्या मदतीने उपग्रहाधारित अंकन केलेला ‘LFM9’ हा नर तणमोर स्थलांतरादरम्यान पुणे जिल्ह्यातील जुन्नर, खेड, शिरूर, हवेली, पुरंदर आणि बारामती तालुक्यांमध्ये असलेल्या माळरानांमध्ये थांबल्याचे दिसून आले, अशी माहिती संस्थेचे संचालक केदार गोरे यांनी दिली. त्यामुळे या प्रजातीला वाचविण्यासाठी माळरानांचे संवर्धन करण्याची गरज पुन्हा एकदा अधोरेखित झाल्याचे वृत्तात नमूद केले आहे.

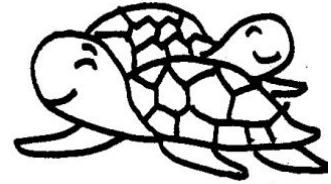
स्रोत – अक्षय मांडवकर. ‘भिगवणमध्ये ‘नष्टप्राय’

तणमोराचे दुर्मीळ दर्शन; पुण्यातील माळरानांच्या संवर्धनाचे महत्त्व अधोरेखित’,

www.mahamtb.com, २०.११.२०२४.

कोकण

कोकणातील समुद्रकिनाऱ्यांवर येणाऱ्या सागरी कासवांना अंकन करणार

सागरी कासवांच्या विणीच्या आगामी हंगामात कोकणातील समुद्रकिनाऱ्यांवर येणाऱ्या कासवांना अंकन केले जाणार आहे. ‘वाइल्डलाईफ इन्स्टिट्यूट ऑफ इंडिया’ (WII) ने भारतातील सागरी कासवांच्या गणनेचा प्रकल्प हाती घेतला आहे. त्याचाच भाग म्हणून कोकणातील किनाऱ्यांवर येणाऱ्या कासवांना अंकन केले जाणार आहे. साधारणपणे ५०० कासवांना अंकन करण्याचे प्रकल्पाचे नियोजन आहे, असे वृत्तात म्हटले आहे.

केंद्रीय पर्यावरण, वन व हवामान बदल मंत्रालयाच्या IDWH अर्थात वन्य अधिवासांच्या

एकात्मिक विकास योजनेअंतर्गत राष्ट्रीय सागरी कासव कृती आराखडा २०२१-२६ साठी ही गणना केली जाणार आहे.

वन विभागाकडे असलेल्या नोंदीनुसार, रायगड जिल्ह्यातील चार आणि रत्नागिरी, सिंधुदुर्ग जिल्ह्यांतील प्रत्येकी १५ समुद्रकिनाऱ्यांवर दरवर्षी नोव्हेंबर ते मार्च या काळात सागरी कासवे अंडी घालण्यासाठी येतात. त्यामध्ये प्रामुख्याने ऑलिव रिडले कासवे असतात. क्वचित ग्रीन सी कासवे आल्याचीही नोंद आहे. वर्ष २०२१-२२ मध्ये राज्य वन विभागातील कांदळवन कक्षाने WII च्या मदतीने सात ऑलिव रिडले कासवांना उपग्रहाधारित अंकन केले होते. मात्र अवघ्या काही महिन्यांत त्यांच्याकडून संदेश येणे थांबल्यामुळे त्या प्रकल्पाचा पहिला टप्पा अर्ध्यातच थांबवावा लागला.

या पार्श्वभूमीवर आगामी प्रकल्पात कासवांच्या फ्लिपरला (पायसदृश अवयव) अंकन केले जाणार आहे. यात अंकनासाठी धातू किंवा प्लास्टिकची पट्टी वापरतात. त्यावर विशिष्ट सांकेतिक क्रमांक, अंकन करणाऱ्या संस्थेचे नाव आणि संपर्क क्रमांक असतो. अंकन केलेले कासव पुन्हा एखाद्या किनाऱ्यावर दिसून आले तर त्या अंकनाधारे त्याची ओळख पटविणे शक्य होते. खेरीज, अशा प्रकारे केलेले अंकन वर्षानुवर्षे टिकून राहण्याची शक्यता जास्त असते.

कासव गणनेच्या या प्रकल्पात कोकणातील गुहागर, आजर्ले आणि वेळास इथल्या समुद्रकिनाऱ्यांची निवड करण्यात आल्याचे WII मधील वरिष्ठ शास्त्रज्ञ आर. सुरेश कुमार यांनी सांगितले.

(संबंधित वृत्त महाराष्ट्र संरक्षित क्षेत्र वार्तापत्र खंड ५ अंक २, खंड ४ अंक ४, ३, २, खंड ३ अंक ३, २, १)

स्रोत – अक्षय मांडवकर. ‘कोकणात होणार ५०० समुद्री कासवांचे टॅगिंग; कासवांच्या जगातील ‘ही’ गुपिते उलगडणार’, www.mahamtb.com, २७.११.२०२४.

मुंबई महानगर प्रदेश

मुंबईतील BARC च्या परिसरातून कोल्हा जेरबंद; रेबीजची लागण झाल्याची शक्यता

मुंबईतील भाभा अणुशक्ती संशोधन केंद्रा- (BARC) च्या परिसरात १८ डिसेंबर रोजी वन विभागाने एका सोनेरी कोल्ह्या- (गोल्डन जॅकल) ला जेरबंद केले. या कोल्ह्याने परिसरातील एका महिलेवर हल्ला केल्याचे वृत्त आहे. जेरबंद केलेल्या कोल्ह्याला रेबीजची लागण झाल्याची शक्यता वन विभागाने व्यक्त केली आहे. त्यामुळे, त्याने जिच्यावर हल्ला केला त्या महिलेला तातडीने रेबीज प्रतिबंधक लस देण्यात आली आहे.

चेंबूर परिसरात १६ डिसेंबर रोजी एका तरुणावर कोल्ह्याने हल्ला केला होता. तसेच नोव्हेंबरमध्ये एका कोल्ह्याचा रेबीजमुळे मृत्यू झाला होता. त्या कोल्ह्याने परिसरातील एका लहान मुलावर हल्ला केला होता. त्या मुलावर वेळीच वैद्यकीय उपचार केल्याने धोका टळला.

चेंबूर परिसरात आतापर्यंत रेबीजची लागण होऊन तीन कोल्ह्यांचा मृत्यू झाला आहे. ऑक्टोबर महिन्यात एका कोल्ह्याचा रेबीजमुळे मृत्यू झाला. मुंबईमध्ये रेबीजची लागण होऊन वन्य प्राण्याचा मृत्यू झाल्याची ही पहिली नोंद होती. त्यानंतर नोव्हेंबर आणि डिसेंबरमध्येही रेबीजची लागण होऊन दोन कोल्ह्यांचा मृत्यू झाला.

यामुळे वन विभागाने चेंबूर परिसरात जनजागृती मोहीम राबविण्यास सुरुवात केली आहे. वन विभागाने BARC आणि आसपासच्या परिसरात कोल्ह्यांच्या हालचालींवर लक्ष ठेवण्यासाठी स्वयंचलित कॅमेरे लावण्यास सुरुवात केली आहे.

दरम्यान, नवी मुंबई, मुंबई आणि ठाणे शहरात काही दिवसांपासून कोल्ह्यांचे वारंवार दर्शन होत असल्याचे वृत्त आहे.

पर्यावरण अभ्यासक, संस्था व प्राणी मित्रांच्या मते ठाणे, नवी मुंबईतील कांदळवन क्षेत्र हे कोल्ह्यांचे पूर्वीपासून निवासस्थान राहिले आहे. कोल्हा कांदळवन परिसंस्थेतील

प्रमुख सस्तन प्राणी आहे. घाटकोपर इथले उदंचन केंद्र, ऐगेली तसेच ठाणे खाडीपासून फ्लॉमिंगो अभयारण्य या भागात कोल्ह्यांचे वास्तव्य आहे. कांदळवन क्षेत्रापासून जवळ असणाऱ्या मानवी वस्तीबाहेरील कचऱ्यात सहज खाद्य उपलब्ध होत असल्याने कोल्ह्यांचा मानवी वस्तीतील वावर वाढला असल्याचे 'रॉ' या वन्यजीव संरक्षणासाठी कार्यरत स्वयंसेवी संस्थेने सांगितले.

कोल्हे, बिबट्यासारखे प्राणी अनेक अडचणींवर मात करत, शहरातील बदलांना सामोरे जाऊन जगत आहेत. या शहरी जैवविविधतेच्या अस्तित्वाची दखल घेण्याची गरज 'वाल्डलाईफ कन्झर्वेशन सोसायटी इंडिया'तील वन्यजीव संशोधकाने व्यक्त केली.

स्रोत – वेदिका कंटे. 'मानवी वस्तीत येणारे सोनेरी कोल्हे निवासीच! वन्यजीव शास्त्रज्ञ, प्राणी अभ्यासकांचा दावा', www.loksatta.com, १५.०१.२०२५.
'भाभा अणुशक्ती संशोधन केंद्र परिसरात सोनेरी कोल्हा जेरबंद', www.loksatta.com, १८.१२.२०२४.

माणूस-बिबट्या

बिबट्यांच्या नसबंदीचा राज्याचा प्रस्ताव

बिबट्यांच्या संख्येवर नियंत्रण आणण्यासाठी महाराष्ट्राने बिबट्यांच्या नसबंदीचा प्रस्ताव तयार केला आहे. प्रस्तावाच्या मसुद्यात केंद्र सरकार आणि 'वाल्डलाईफ इन्स्टिट्यूट ऑफ इंडिया' (WII) कडून अनेक बदल करण्यात आले आहेत. प्रस्तावाचा अंतिम मसुदा नोव्हेंबर महिन्यात मंजूरीसाठी पाठवला जाईल, असे राज्याचे मुख्य

वन्यजीव रक्षक विवेक खांडेकर यांनी सांगितल्याप्रमाणे अपेक्षित होते.

पुणे जिल्ह्यातील जुन्नर, आंबेगाव, शिरूर आणि खेड या चार तालुक्यांमध्ये बिबट्यांची संख्या मोठी आहे. एकट्या जुन्नर तालुक्यात प्रति १०० चौरस किलोमीटरमध्ये सुमारे सात बिबटे असल्याचे वृत्तात नमूद केले आहे.

मार्च २०२४ ते ७ नोव्हेंबर २०२४ या काळात जुन्नर आणि शिरूर तालुक्यांत बिबट्यांच्या हल्ल्यात आठ जणांचा मृत्यू झाला. त्यात पाच लहान मुले आणि तीन प्रौढांचा समावेश आहे. सप्टेंबर २०२४ मध्ये वारंवार झालेल्या बिबट्यांच्या हल्ल्यांमुळे जुन्नर तालुक्यातील २३० हून अधिक गावे आपत्तीप्रवण घोषित करण्यात आली आहेत (संबंधित वृत्त महाराष्ट्र संरक्षित क्षेत्र वार्तापत्र खंड ५ अंक ३).

पुणे जिल्ह्यातील शिरूर लोकसभा मतदार संघातील खासदार अमोल कोल्हे यांनी सांगितले की त्यांनी केंद्र सरकारकडे ३६ मादी आणि ११ नर बिबट्यांच्या नसबंदीचा प्रस्ताव पाठवला आहे.

मात्र, नसबंदी कार्यक्रम मर्यादित कालावधीसाठी आणि ठराविक संख्येतच राबवला जाईल. मंजूरी मिळाल्यानंतर प्रत्यक्ष अंमलबजावणीसाठी एक प्रोटोकॉल तयार केला जाईल. भारतात हा पहिलाच प्रयोग असेल, मात्र इतर देशांमध्ये वन्य प्राण्यांच्या नसबंदीचा उपाय वापरात आहे. ही योजना स्थानिक समुदाय, वन्यजीव तज्ज्ञ आणि संवर्धन क्षेत्रातील तज्ज्ञांच्या सहभागाने राबवली जाईल, अशी माहिती खांडेकर यांनी दिली.

स्रोत - हिमांशु नितनवरे. 'Leopards take centre stage as politicians promise to address human-big cat conflict in poll-bound Pune', www.downtoearth.org.in, ०७.११.२०२४.

जुन्नर तालुक्यातील माणूस बिबट्या संघर्षावर उपाययोजनांसाठी ४.५ कोटी रुपये

जुन्नर तालुक्यात माणूस बिबट्या यांच्यातील संघर्षांच्या घटनांमध्ये होणारी जीवितहानी टाळण्यासाठी जिल्हा प्रशासन विविध उपाययोजना करणार आहे. त्यासाठी पुणे जिल्हाधिकार्यांनी जुन्नर वन विभागाला सविस्तर प्रस्ताव देण्याचे आदेश दिले आहेत.

उपाययोजनांसाठी जिल्हा नियोजन समिती व आपत्ती व्यवस्थापन निधीतून साडेचार कोटी रुपयांचा निधी खर्च केला जाणार आहे.

जुन्नर तालुक्यात माणूस बिबट्या यांच्यातील संघर्षांच्या वाढत्या घटना पाहता जुलै २०२४ मध्ये हा तालुका बिबट्यामुळे आपत्तीप्रवण घोषित केला आहे (संबंधित वृत्त महाराष्ट्र संरक्षित क्षेत्र वार्तापत्र खंड ५ अंक ३). संघर्षाला आळा घालण्यासाठी बिबट्यांना पकडण्यासाठी पिंजरे लावणे, अधिक तीव्र उजेडाचे दिवे लावणे, मेंढपाळांसाठी तंबू बॅट्या आणि बल्बची व्यवस्था करणे, सौर कुंपण आणि कृत्रिम बुद्धिमत्ता प्रणालीचा वापर इत्यादी उपाययोजना केल्या जात आहेत. त्यासाठी ९७ लाख रुपये निधी वितरित केल्याचे जिल्हाधिकार्यांनी सांगितले.

दीर्घकालीन उपाययोजनांमध्ये बिबट्यांची नसबंदी, माणसांवर हल्ले करणाऱ्या बिबट्यांना पकडून दूरवरील अधिवासात सोडण्यासाठी व्यवस्था, माणिकडोह इथल्या बिबट्या निवारण केंद्राच्या क्षमतेत वाढ करण्याचा समावेश आहे. त्यासाठी जुन्नर वन विभागाला प्रस्ताव देण्यास जिल्हाधिकार्यांनी सांगितले आहे. माणिकडोह केंद्राला वर्ग १ अंतर्गत मान्यता असल्यामुळे त्याबाबत निर्णय घेण्यासाठी केंद्र सरकारची परवानगी आवश्यक ठरते. वर्ग २ अंतर्गत मान्यता असलेल्या केंद्राबाबत स्थानिक पातळीवर निर्णय घेण्याची मुभा आहे. त्यामुळे माणिकडोह केंद्राला वर्ग १ मधून वर्ग २ अंतर्गत आणण्याचा प्रस्तावही देणार असल्याचे जिल्हाधिकार्यांनी सांगितले.

स्रोत – ‘बिबट्यांचे हल्ले रोखणार, उपाययोजनांसाठी ४.५ कोटी खर्चाला मान्यता’,

www.lokmat.com, १८.१०.२०२४.

बिबट्यापासून संरक्षणासाठी मेंढपाळांना जुन्नर वन विभागाने दिले तंबू

जुन्नर वन विभागात बिबट्यापासून नागरिकांचे संरक्षण करण्यासाठी वन विभागामार्फत विविध उपाययोजना राबविण्यात येत आहेत. त्यामध्ये सौर कुंपण, गळ्याभोवती पट्टा यांसह आता उघड्यावर झोपणाऱ्या मेंढपाळांसाठी तंबूचा समावेश करण्यात आला आहे.

शिरोली बुद्रुक, आगर, नेतवड, ओझर, तेजेवाडी गावांतील १५ मेंढपाळांना वन विभागाने तंबू दिले आहेत. तंबूमुळे बिबट्यांचे हल्ले टाळण्याबरोबरच सर्पदंशाला आळा घालणे शक्य होईल, असे वन विभागाला अपेक्षित आहे. (संबंधित वृत्त पाहा महाराष्ट्र संरक्षित क्षेत्र वार्तापत्र खंड ५ अंक ३, अंक ४)

स्रोत – ‘बिबट्यापासून मेंढपाळांच्या संरक्षणासाठी वन विभागामार्फत तंबूचे कवच’,

www.lokmat.com, २३.११.२०२४.

जुन्नर वन विभागात बिबट्यांच्या आगमनाची वर्दी देण्यासाठी AI वर आधारित प्रणाली

जुन्नर वन विभागाने बिबट्यांच्या वास्तव्याची आगाऊ माहिती मिळावी यासाठी AI अर्थात कृत्रिम बुद्धिमत्तेवर आधारित प्रणाली वापरण्याचा निर्णय घेतला आहे.

या प्रणाली अंतर्गत लावलेला प्रत्येक स्वयंचलित कॅमेरा त्याच्या ५०० मीटर कक्षेत येणाऱ्या प्राण्याचे छायाचित्र घेईल. कृत्रिम बुद्धिमत्तेच्या आधारे ते छायाचित्र बिबट्याचे असल्याची खात्री केली जाईल. बिबट्या असल्याची खात्री झाली तर प्रणालीतील गजर १००% क्षमतेने वाजेल. ही साखळी प्रक्रिया अवघ्या काही सेकंदात पूर्ण होईल, अशी माहिती जुन्नर विभागातील सहाय्यक वन संरक्षकांनी दिली. अन्य प्राणी असल्यास गजर वाजेल मात्र त्याचा आवाज वाढणार नाही व तो आपोआप बंद होईल.

जुन्नर वन विभागात पुणे जिल्ह्यातील जुन्नर, आंबेगाव, खेड आणि शिरूर या चार तालुक्यांचा समावेश आहे. जुन्नर वन विभागातील वाढत्या माणूस बिबट्या संघर्षांच्या घटनांना आळा घालण्यासाठी ही आणखी एक उपाययोजना केली जात आहे. जुन्नर वन विभागात सौर कुंपण योजनाही राबविली जात आहे.

आंबेगाव, शिरूर परिसरात कार्यक्षेत्र असलेल्या भीमाशंकर सहकारी साखर कारखान्याच्या संचालक मंडळाने घेतलेल्या निर्णयानुसार बिबट्यांच्या नसबंदीसाठी मुंबई उच्च न्यायालयात जनहित याचिका दाखल केली आहे, अशी माहिती कारखान्याचे अध्यक्ष बाळासाहेब बेंडे यांनी दिली.

स्रोत – श्रीकिशन काळे. 'आता 'एआय'च सांगणार

बिबट्या आला रे आला', www.lokmat.com, १५.१०.२०२४.

'बिबट्यांचा घरातील शिरकाव रोखण्यासाठी सौर कुंपण लाभदायी, बिबट्यांचे हल्ले टाळण्यासाठी जुन्नर वन विभागाची क्लृप्ति',

www.loksatta.com, ०२.१२.२०२४.

बिबट्यांच्या हल्ल्यांतील मृतांच्या कुटुंबांना भरपाईदाखल २५ लाख रुपये देण्याचा निर्णय

बिबट्यांच्या हल्ल्यात मृत्युमुखी पडलेल्या व्यक्तीच्या कुटुंबाला २५ लाख रुपये भरपाई म्हणून दिले जाणार आहेत. नव्या शासन आदेशाद्वारे हा निर्णय जाहीर झाला आहे.

बिबट्यांचा हल्ला झाल्यावर वन विभागाच्या १९२६ या हेल्पलाईनवर संपर्क करावा. मनुष्यहानी किंवा पशुहानी झाली असेल तर त्याची माहिती ४८ तासांच्या आत वन विभाग किंवा पोलिसांना कळविणे बंधनकारक आहे, असे शासन आदेशात नमूद केले आहे. भरपाईची रक्कम देताना १० लाख रुपये धनादेशाद्वारे आणि उर्वरित रक्कम मुदतठेव स्वरूपात दिली जाते. ही रक्कम दर पाच वर्षांच्या अंतराने काढण्याची परवानगी आहे, असे वृत्तात म्हटले आहे.

स्रोत – 'बिबट्यांच्या हल्ल्यामध्ये मृत्यू झाल्यास परिवाराला मिळणार २५ लाख रुपये', www.lokmat.com, २९.११.२०२४.

माणूस-बिबट्या संक्षिप्त वृत्त

जिल्हा	तालुका/शहर	घटना	स्रोत
अमरावती	अमरावती	अमरावती नागपूर महामार्गावर रहाटगावजवळ वाहनाच्या धडकेत बिबट्या ठार; महिनाभरातील चौथी घटना	लोकसत्ता १७.०१.२०२५
अहिल्यानगर	अकोले	सुगाव बुद्रुक इथे गोठ्यात शिरून बिबट्याने १२ शेळ्या व पाच कोंबड्या केल्या ठार	सकाळ २९.१२.२०२४
गडचिरोली	आरमोरी	डोंगरसावंगी गावाजवळ आढळला मृत बिबट्या	सकाळ १९.१२.२०२४
गोंदिया	अर्जुनी मोरगाव	गोठणगावात घरासमोरून तीन वर्षीय बालकाला ओढून नेण्याचा बिबट्याच्या प्रयत्न फसला; बालक जखमी	लोकमत ०३.१२.२०२४
छत्रपती संभाजीनगर	वैजापूर	कवितखेड्यात बिबट्याच्या हल्ल्यात नऊ वर्षांच्या मुलाचा मृत्यू	सकाळ १६.०१.२०२५
ठाणे	नवी मुंबई	खारघर हिलवर बिबट्याचा मुक्त संचार	लोकमत ०८.०१.२०२५
धाराशिव	भूम	मात्रेवाडी शिवारात बिबट्याच्या हल्ल्यात शेतकरी गंभीर जखमी	लोकमत १२.१२.२०२४
नाशिक	बागलाण	बिजोटे इथल्या गायधरा शिवारात विहिरीत पडलेल्या बिबट्याची सटाणा वन विभागाने केली सुटका	सकाळ १५.०१.२०२५
पुणे	जुन्नर	आळेफाटा परिसरात दिवसाउजेडी एकाच वेळी तीन बिबट्यांचा रस्त्यावर संचार	लोकमत १८.१०.२०२४
	दौंड	बोरीपार्धी परिसरात अडीच महिन्यांच्या बाळाचा बिबट्याच्या हल्ल्यात जखमी झाल्यामुळे मृत्यू	सकाळ १७.११.२०२४
		गलांडवाडी परिसरात मुळीक वस्तीत बिबट्याच्या हल्ल्यात ११ कोकरे ठारे	सकाळ ११.०१.२०२५
		कडेठाणात बिबट्याच्या हल्ल्यात शेतकरी महिला ठार	लोकमत ०८.१२.२०२४
मावळ	मुंबई पुणे द्रुतगती मार्गावर वडगाव मावळ भागात वाहनाच्या धडकेत बिबट्या ठार	लोकसत्ता १८.१२.२०२४	
बीड	अंबाजोगाई	पूस आणि जवळगाव शिवारात बिबट्याचे नियमित वास्तव्य	लोकमत २९.११.२०२४
रत्नागिरी	रत्नागिरी	निवळी गावडेवाडी नं. २ जवळ शेतघरातील विहिरीत पडलेल्या बिबट्याची वन विभागाने केली सुटका	लोकसत्ता २९.१२.२०२४
सातारा	कराड	उंडाळे गावात दुचाकीस्वार बापलेकावर बिबट्याचा हल्ला; शालेयवयीन मुलगा जखमी	लोकमत २५.११.२०२४
	सातारा	पुणे बंगळूरु महामार्गावर खिंडवाडी इथे रस्ता-अपघातात जखमी बिबट्याला जेरबंद करण्यासाठी गेलेल्या वनक्षेत्रपालासह पाच वनकर्मचारी त्याच बिबट्याच्या हल्ल्यात जखमी	लोकसत्ता २२.०१.२०२५

राज्यस्तरीय बातम्या

राज्यातील वन क्षेत्रात घट, भारतीय वन सर्वेक्षण अहवालातील निरीक्षण

दोन वर्षांपूर्वी राज्याचे वन क्षेत्र २०.१% होते. आता ते १६% उरले आहे. २२ डिसेंबर २०२४ रोजी प्रकाशित झालेल्या भारतीय वन सर्वेक्षण अहवालातून हा तपशील समोर आला आहे. राज्यातील एकूण ३६ जिल्ह्यांपैकी २५ जिल्ह्यांमध्ये वन क्षेत्रात घट झाली आहे.

महाराष्ट्रात २०१६ साली तत्कालीन वनमंत्री सुधीर मुनगंटीवार यांनी ५० कोटी वृक्षलागवड योजना जाहीर केली. मोठा गाजावाजा करत वृक्षलागवडीचे सर्व टप्पे पार पडले. मात्र, याच कालावधीत राज्यात रस्ते आणि इतर पायाभूत सुविधांसाठी हजारो झाडे तोडली. राज्यातील वृक्षतोडीचे प्रमाण वृक्षलागवडीच्या तुलनेत जास्त राहिल्याने राज्यातील वन क्षेत्र १६.५५% एवढेच राहिले. महाराष्ट्रात सद्यस्थितीत ५०,८५३.५३ चौरस किलोमीटर क्षेत्र वनाच्छादित आहे. ३,६४५.६७ चौरस किलोमीटर इतके झुडपी जंगल आहे. झुडपी जंगल एकूण वन क्षेत्राच्या १.१८% इतकेच आहे.

या अहवालात वन क्षेत्रात नव्हे तर त्याबाहेर वृक्षाच्छादन वाढल्याचे नमूद केले आहे. जंगलाबाहेर वाढलेले वृक्षाच्छादन हे प्रामुख्याने शेतजमीन, शेतावरील बांध, घरे आणि खासगी जमिनीवर करण्यात आलेल्या वृक्षारोपणामुळे आहे.

स्रोत – ‘राज्यातील वनक्षेत्रात मोठी घट’,

www.loksatta.com, २५.१२.२०२४.

मुंबई, ठाण्यातील कांदळवन क्षेत्र घटले; कोकणातील कांदळवनाच्या क्षेत्रात वाढ

ठाणे जिल्ह्यातील तब्बल ९३ हेक्टर कांदळवन क्षेत्र २०२१ ते २०२३ या दोन वर्षांमध्ये नष्ट झाल्याची नोंद भारतीय वन सर्वेक्षण अहवालात झाली आहे. ठाणे जिल्ह्याबरोबरच मुंबई

महाराष्ट्र संरक्षित क्षेत्र वार्तापत्र. खंड ६, अंक १

शहर आणि उपनगरातील कांदळवनेही नष्ट झाल्याचे या अहवालात उघडकीस आले आहे.

डिसेंबर २०२४ मध्ये प्रकाशित झालेल्या भारतीय वन सर्वेक्षण अहवालातील आकडेवारीनुसार, २०२१ ते २०२३ या कालावधीत मुंबई उपनगरांतील १८ हेक्टर, तर मुंबई शहरातील ३ हेक्टर कांदळवन क्षेत्र नष्ट झाले आहे. कोकणातील चार जिल्ह्यांमध्ये, रायगड - ७०० हेक्टर, पालघर - ४०० हेक्टर, रत्नागिरी - १०० हेक्टर आणि सिंधुदुर्ग - ५२ हेक्टर कांदळवनाचे क्षेत्र वाढले आहे. महाराष्ट्रात १,२३९ हेक्टर अशी सर्वाधिक वाढ नोंदविण्यात आली आहे.

स्रोत – दिशा काते. ‘ठाण्यातील ९३ हेक्टर कांदळवनाचा नाश; सरकारच्या ‘वन सर्वेक्षण अहवाला’तून धक्कादायक माहिती उजेडात’,

www.loksatta.com, २४.१२.२०२४.

राष्ट्रीय बातम्या

‘भारतीय वन सर्वेक्षण अहवाल २०२३’ प्रकाशित

‘भारतीय वन सर्वेक्षण अहवाल २०२३’ (इंडिया स्टेट ऑफ फॉरेस्ट रिपोर्ट 2023) चे प्रकाशन २१ डिसेंबर २०२४ रोजी केंद्रीय पर्यावरण, वन आणि हवामान बदल मंत्री भूपेंद्र यादव यांच्या हस्ते देहरादून इथल्या ‘फॉरेस्ट रिसर्च इन्स्टिट्यूट’मध्ये झाले. देशातील वन क्षेत्राच्या व्याप्तीचे हे सर्वेक्षण १९८७ पासून दर दोन वर्षांनी फॉरेस्ट सर्वे ऑफ इंडिया (FSI) करते. सर्वेक्षणाच्या निष्कर्षांचा अहवाल प्रकाशित केला जातो.

यंदाच्या अहवालात भारतातील वन क्षेत्र, वृक्षाच्छादित क्षेत्र, खारफुटीचे क्षेत्र, कार्बन साठा, वणवे, कृषीवनीकरण इत्यादी माहितीचा समावेश आहे. २०२४ मध्ये प्रकाशित झालेल्या अहवालातील मूल्यांकनानुसार, देशातील वन आणि वृक्षाच्छादित क्षेत्र मिळून एकूण ८,२७,३५७ चौ. किमी आहे. देशाच्या एकूण भौगोलिक क्षेत्राच्या २५.१७% इतकी ही व्याप्ती आहे.

जानेवारी २०२५ (क्र.२०)

यामध्ये वन क्षेत्र ७,१५,३४३ चौ. किमी (२१.७६%) असून वृक्षाच्छादित क्षेत्र १,१२,०१४ चौ.किमी (३.४१%) आहे. वर्ष २०२१ च्या तुलनेत देशातील एकूण वन आणि वृक्षाच्छादित क्षेत्रात १,४४५ चौ. किमी वाढ झाली आहे, असे केंद्रीय मंत्र्यांनी सांगितले. वन क्षेत्रात १५६ चौ. किमी आणि वृक्षाच्छादित क्षेत्रात १,२८९ चौ. किमीची वाढ झाल्याची नोंद अहवालात करण्यात आली आहे.

देशात खारफुटीचे क्षेत्र ४,९९२ चौ. किमी आहे. बांबू लागवडीखालील एकूण क्षेत्र १,५४,६७० चौ. किमी आहे; यात २०२१ च्या तुलनेत ५,२२७ चौ. किमी वाढ झाली आहे.

देशातील वन आणि वृक्षाच्छादित क्षेत्रात मिळून सर्वाधिक वाढ झालेल्या चार राज्यांमध्ये वाढलेले क्षेत्र पुढीलप्रमाणे -

राज्य	वाढलेले क्षेत्र (चौ. किमी)
छत्तीसगड	६८४
उत्तर प्रदेश	५५९
ओदिशा	५५९
राजस्थान	३९४

फक्त वन क्षेत्रात सर्वाधिक वाढ झालेली राज्ये पुढील प्रमाणे असून त्यातील वाढलेले क्षेत्र चौ. किमी मध्ये असे आहे -

राज्य	वाढलेले क्षेत्र (चौ. किमी)
मिझोरम	२४२
गुजरात	१८०
ओदिशा	१५२

एकूण वन व वृक्षाच्छादित क्षेत्र जास्त असलेली राज्ये -

राज्य	एकूण वन व वृक्षाच्छादित क्षेत्र (चौ. किमी)
मध्य प्रदेश	८५,७२४
अरुणाचल प्रदेश	६७,०८३
महाराष्ट्र	६५,३८३

एकूण क्षेत्राच्या तुलनेत वन क्षेत्राची सर्वाधिक टक्केवारी असलेली राज्ये -

राज्य	वन क्षेत्र (%)
लक्षद्वीप	९१.३३
मिझोरम	८५.३४
अंदमान आणि निकोबार बेटे	८१.६२

स्रोत - 'केंद्रीय मंत्री भूपेंद्र यादव यांच्या हस्ते 'इंडिया स्टेट ऑफ फॉरेस्ट रिपोर्ट 2023'चे प्रकाशन', pib.gov.in, २१.१२.२०२४.

देशातील कांदळवनाचे क्षेत्र घटले

देशातील कांदळवन क्षेत्राची व्याप्ती २०२१ च्या तुलनेत २०२३ मध्ये ७०० हेक्टरने कमी झाली आहे. डिसेंबर २०२४ मध्ये प्रकाशित झालेल्या भारतीय वन सर्वेक्षण अहवालात ही नोंद करण्यात आली आहे.

गुजरातने दोन वर्षात ३,६३९ हेक्टर क्षेत्र गमावले असून इतर राज्यांत त्यात किरकोळ वाढ झाली आहे. अत्यंत दाट कांदळवन क्षेत्राच्या यादीत पश्चिम बंगाल (९८,१०० हेक्टर) आघाडीवर आहे. त्याखालोखाल अंदमान आणि निकोबार बेटे - ३९,८०० हेक्टर, ओदिशा - ८१०० हेक्टर, तमिळ नाडू - १०० हेक्टर आणि कर्नाटकात ११ हेक्टर अत्यंत दाट कांदळवन क्षेत्र आहे.

स्रोत - दिशा काते. 'ठाण्यातील ९३ हेक्टर कांदळवनाचा नाश; सरकारच्या 'वन सर्वेक्षण अहवाला'तून धक्कादायक माहिती उजेडात', www.loksatta.com, २४.१२.२०२४.

आंतरराष्ट्रीय बातम्या

जगातील वृक्षांच्या ३८% प्रजाती कायमस्वरूपी नष्ट होण्याच्या मार्गावर – IUCN रेड लिस्ट

जगातील वृक्षांच्या जवळपास ३८% प्रजातींना पृथ्वीतलावरून कायमस्वरूपी नष्ट होण्याचा धोका आहे. निसर्ग संवर्धनासाठी आंतरराष्ट्रीय संघा- (IUCN) ने धोकाग्रस्त प्रजातींच्या 'रेड लिस्ट'साठी जागतिक पातळीवरील पहिल्यांदाच केलेल्या वृक्षांच्या मूल्यांकनात हे दिसून आले आहे. ऑक्टोबर २०२४ मध्ये हे मूल्यांकन झाले. याचे निष्कर्ष कोलंबियामध्ये झालेल्या जैवविविधता करारात सहभागी कॉन्फरन्स ऑफ पार्टिज (COP)च्या १६ व्या बैठकीत जाहीर करण्यात आले.

एक हजाराहून अधिक संशोधकांच्या सहभागातून झालेल्या या मूल्यांकनात अभ्यासलेल्या वृक्षांच्या ४७,२८२ प्रजातींपैकी किमान १६,४२५ प्रजातींना अस्तंगत होण्याचा धोका असल्याचे उघड झाले. ३८% म्हणजे दर तीन प्रजातींपैकी एकाहून अधिक प्रजाती धोकाग्रस्त आहेत. ही संख्या धोकाग्रस्त पक्षी, सस्तन प्राणी, सरीसृप आणि उभयचर प्राण्यांच्या सर्व प्रजातींना एकत्र केल्यावर होणाऱ्या संख्येपेक्षा जास्त आहे. IUCN ने जारी केलेल्या निवेदनात म्हटले आहे, “वृक्षांच्या धोकाग्रस्त प्रजातींची संख्या सर्व धोकाग्रस्त पक्षी, सस्तन प्राणी, सरीसृप आणि उभयचरांच्या एकत्रित संख्येच्या दुपटीहून अधिक आहे. जगभरातील १९२ देशांमधील वृक्ष प्रजातींना कायमचे नाहीसे होण्याचा धोका आहे.”

वृक्षांच्या प्रजाती नष्ट झाल्यामुळे इतर वनस्पती, बुरशी व प्राण्यांच्याही हजारो प्रजाती धोक्यात येतील, ही शक्यता IUCN रेड लिस्टने अधोरेखित केली आहे. निवेदनात म्हटले आहे, “अनेक परिसंस्थांचा मूळ घटक असलेले वृक्ष पृथ्वीवरील सजीवसृष्टीसाठी मूलभूत असून कार्बन, पाणी आणि इतर अन्नांशाच्या चक्रात तसेच मातीची

निर्मिती व हवामानाच्या नियंत्रणात त्यांची भूमिका महत्त्वाची ठरते.”

मूल्यांकन अहवालानुसार, बेटांना विशेष धोका आहे, तसेच नागरीकरण आणि शेतीच्या विस्तारासाठी होणाऱ्या जंगलतोडीमुळे धोक्यात आलेल्या वृक्षांचे प्रमाण सर्वाधिक आहे. आक्रमक उपन्या प्रजाती, कीड आणि रोगांमुळे या धोक्यात भर पडली आहे. उदाहरणार्थ, जगातील सर्वाधिक वृक्ष विविधता असलेल्या दक्षिण अमेरिकेतील मूल्यांकन केलेल्या १३,६६८ प्रजातींपैकी ३,३५६ प्रजाती प्रामुख्याने शेती आणि पशुपालनासाठी केल्या जाणाऱ्या जंगलतोडीमुळे धोक्यात आल्या आहेत.

अहवालाने हवामान बदलाच्या प्रभावाकडेही लक्ष वेधले आहे. हवामान बदलामुळे धोक्यात वाढ झाली असून विषुववृत्तीय प्रदेशात समुद्राची वाढती पातळी आणि वाढत्या तीव्रतेची व वारंवारतेच्या वादळांमुळे इथल्या वृक्षांच्या प्रजातींना असलेल्या धोका वाढला आहे. वृक्षांवर मनुष्यजात प्रचंड प्रमाणात अवलंबून असून IUCN रेड लिस्टमध्ये असलेल्या वृक्षांच्या प्रजातींपैकी ५,००० पेक्षा अधिक प्रजातींच्या लाकडाचा वापर बांधकामात केला जातो; तर २,००० हून अधिक प्रजातींचा वापर औषधे, खाद्य आणि इंधनासाठी केला जातो.

स्रोत – हिमांशु नितनवरे. ‘More than one in three tree species threatened with extinction, finds IUCN’s first Global Tree Assessment’, www.downtoearth.org.in, २९.१०.२०२४.

महाराष्ट्र संरक्षित क्षेत्र वार्तापत्र सुरू ठेवण्यासाठी मदतीचे आवाहन

‘कल्पवृक्ष’च्या वतीने प्रकाशित केले जाणारे इंग्रजी वार्तापत्र ‘प्रोटेक्टेट एरिआ अपडेट’ हे गेली ३० वर्षे प्रकाशित होत असून त्यामध्ये देशभरातील संरक्षित क्षेत्रे आणि वन्यजीवविषयक बातम्यांचे संकलन केले जाते. त्याच्याच धर्तीवर कोविड-१९ च्या टाळेबंदीच्या काळात महाराष्ट्र केंद्रस्थानी ठेवून सुरू झालेल्या ‘महाराष्ट्र संरक्षित वार्तापत्रा’ने यंदा सहाव्या वर्षात पदार्पण केले आहे.

महाराष्ट्रातील संरक्षित क्षेत्र अर्थात राष्ट्रीय उद्याने, वन्यजीव अभयारण्ये, व्याघ्र राखीव, संवर्धन राखीव क्षेत्रांसह वन्यजीव संरक्षण, संवर्धनाच्या वृत्तांकनाचे संकलन ‘महाराष्ट्र संरक्षित क्षेत्र वार्तापत्रा’त केले जाते. राष्ट्रीय आणि प्रादेशिक स्तरावरील प्रामुख्याने मराठी वर्तमानपत्रांमध्ये प्रकाशित झालेल्या संरक्षित क्षेत्रांविषयक बातम्यांवर आवश्यक संपादकीय सोपस्कार करून त्या महाराष्ट्र संरक्षित क्षेत्र वार्तापत्रात एकत्रित दिल्या जातात.

वन्यजीव संरक्षण, संवर्धनविषयक समस्या, संरक्षित क्षेत्रांसमोरील स्थानिक व जागतिक स्तरावरील आव्हाने याला समर्पित केलेले हे बहुदा मराठी भाषेतील एकमेव बातमीपत्र असेल.

सध्या हे वार्तापत्र गुगल गृप, व्हॉट्स गृप, छापील प्रती आणि संकेतस्थळाच्या माध्यमातून सुमारे हजारभर व्यक्तीपर्यंत पोहोचते. त्यामध्ये वन्यजीव अभ्यासक, विद्यार्थी, संशोधक, कार्यकर्ते आणि काही प्रमाणात वनाधिकारी, वनकर्मचारीही आहेत. तरीदेखील, महाराष्ट्रातील संरक्षित क्षेत्रांलगत राहणाऱ्या आणि वन्यजीवांशी थेट संबंध येणाऱ्या अधिकाधिक मराठी भाषकांपर्यंत ते पोहोचवता आले तर जनजागृतीसाठी उपयुक्त ठरेल. राज्यातील वन विभागाच्या क्षेत्रीय अधिकारी, कर्मचाऱ्यांसाठी हे वार्तापत्र महत्त्वाचा माहितीचा स्रोत ठरू शकते. त्यासाठी वाचक म्हणून तुम्ही हातभार लावू शकता. अधिक माहितीसाठी पुढे दिलेली चौकट पाहा.

एखादे वार्तापत्र सुरू करणे सोपे आहे, मात्र ते नेमाने प्रकाशित करत राहाणे, ही अवघड बाब आहे. या वार्तापत्राचे कामकाज सांभाळणाऱ्या आमच्या जेमतेम

अडीच जणांच्या संपादक मंडळाला प्रत्येक अंक काढताना हा अनुभव येतो. बिगर-सरकारी संस्थांकडून मिळणाऱ्या लहानशा आर्थिक पाठबळात वर्षभराचे प्रकाशन जेमतेम शक्य होते. त्यामुळे आम्ही सातत्याने आर्थिक पाठबळाच्या शोधात असतो.

तेव्हा, थेट निधी देणे किंवा निधी देऊ शकतील अशा व्यक्ती, संस्था, योजनांपर्यंत पोहोचण्यास मदत करावी, ही नम्र विनंती.

संरक्षित क्षेत्रातील कर्मचारी वर्गासाठी

महाराष्ट्र संरक्षित क्षेत्र वार्तापत्र

हे वार्तापत्र निर्माण करताना वाचकवर्गात महाराष्ट्रातील वन कर्मचारी आणि संरक्षित क्षेत्राचे व्यवस्थापन करणारे अधिकारी हा एक मोठा गट असेल, असे लक्षात घेतले आहे. आजही जिथे इंटरनेट पोहोचलेले नाही, अशा दुर्गम भागात पोहोचावे, हा एक हेतू या वार्तापत्राची छापील आवृत्ती काढण्यामागे आहे. आमच्या यादीत अशा काही व्यक्तींचा समावेश आहे. मात्र, ही यादी अद्याप परिपूर्ण नाही. तेव्हा, वाचक हो, तुम्हाला दरवर्षी रु. १५० भरून महाराष्ट्रातील संरक्षित क्षेत्रात व त्याच्या अवतीभवती काम करणाऱ्या वन विभागाच्या कर्मचाऱ्यांसाठी हे वार्तापत्र भेट देता येईल. संरक्षित क्षेत्र/कर्मचारी/अधिकारी किंवा मार्गदर्शक/ग्रामस्थाचे नाव, पत्ता ही माहिती आम्हाला पाठवा. प्रती पोहोचवण्याची जबाबदारी आमची!

अधिक माहितीसाठी संपर्क -

marathipaupdate@gmail.com

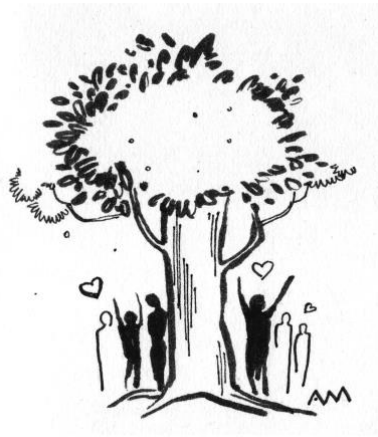
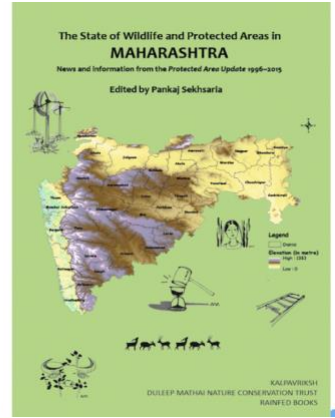
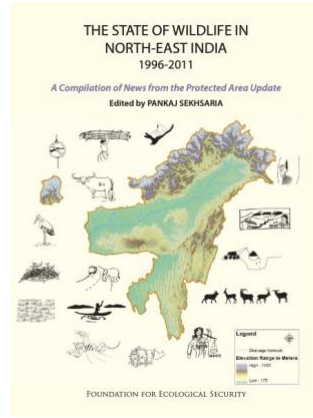
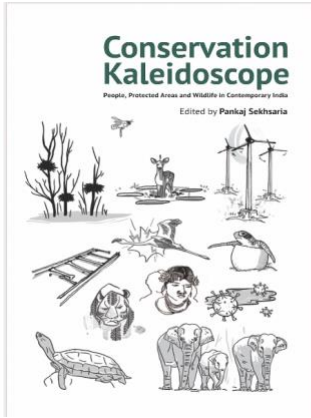
किंवा

psekhsaria@gmail.com

BOOKS FROM THE PA UPDATE

- 1) *Conservation Kaleidoscope: People, Protected Areas and Wildlife in Contemporary India*, 2021, 450 pp, 140 line drawings., Price: 650
- 2) *The State of Wildlife and Protected Areas in Maharashtra: News and Information from the Protected Area Update 1996-2015*, 2019. 250 pp, 100 line drawings, Price: Rs. 400
- 3) *The State of Wildlife in North-East India 1996-2011: A compilation of news from the Protected Area Update*, 2013, 330 pp, 100 line drawings, Price: Rs. 400

For more details and to order copies, please write to psekhsaria@gmail.com

Support the PA Update

We continue to need financial support to sustain the publishing of the PA Update. Please considering donating for the same or subscribing for yourself, your institutions or gifting subscriptions. For further details please write to psekhsaria@gmail.com

थोडक्यात पण महत्वाचे गोंदिया जिल्ह्यातील पाणथळ परिसंस्था

महाराष्ट्राच्या ईशान्य भागात असलेल्या गोंदिया जिल्ह्याच्या पूर्वेला छत्तीसगड आणि उत्तरेला मध्य प्रदेशाची सीमा आहे. या जिल्ह्यात प्रत्येक गाव आणि शहराच्या परिसरात तलाव किंवा जलसाठा आढळतो. इथल्या पाणथळ परिसंस्था आणि नवेगाव नागझिरा व्याघ्र राखीव क्षेत्र यांमुळे गोंदिया हा पर्यावरणीयदृष्ट्या अत्यंत महत्वाचा जिल्हा मानला जातो. तसेच, हा जिल्हा वाघ आणि अन्य वन्य प्राण्यांसाठी महत्वाचा वन्यजीव जोडमार्गा- (वाइल्डलाईफ कॉरिडॉर)-ची भूमिका बजावितो. हा मध्य प्रदेश आणि छत्तीसगड यांच्यातील जंगलांना जोडतो.

गोंदिया जिल्ह्यात ५,८८४ पाणथळी असून, त्यांचे एकूण क्षेत्रफळ ३२,२५७ हेक्टर आहे. त्यामध्ये ४,६०० लहान म्हणजे ज्यांचे क्षेत्रफळ २.२५ हेक्टरपेक्षा कमी आहे अशा पाणथळी आहेत. महाराष्ट्रातील सर्वाधिक संख्येने लहान पाणथळी असलेला हा जिल्हा आहे. लहान पाणथळी ही परिसंस्था स्थानिक जलसंधारण आणि जैवविविधतेसाठी महत्वाची आहे. इथल्या पाणथळींच्या प्रमुख प्रकारांमध्ये जलाशय आणि बंधारे (१३,५२६ हेक्टर, ४१.९३%), टाकी आणि तळी (१०९८ पाणथळी, १०,३६५ हेक्टर, ३२.१३%), आणि नदी-ओढे (११.६७%) यांचा समावेश आहे. 'नॅशनल वेटलँड अँटलास' या सरकारी प्रकाशनात ही आकडेवारी दिली आहे.

गोंदियातील तलाव, तळी, धरणांचे जलाशय आणि दलदलींचा परिसर जैवविविधतेच्या दृष्टीने अत्यंत महत्वाचा आहे. या पाणथळींपैकी अनेक मानवनिर्मित असून, त्या कोरड्या हंगामात वापरण्यासाठीचे पाणी साठवण्यासाठी तयार करण्यात आल्या आहेत. या परिसंस्थेत अनेक जलीय वनस्पती, मासे आणि स्थलांतरित पक्ष्यांचे अधिवास आढळतात. राजहंस (बार-हेडेड गूज, *Anser indicus*) आणि सारस क्रॉच (सारस क्रेन, *Antigone antigone*) यांसारखे दुर्मीळ पक्षी इथे नियमितपणे दिसतात.

पर्यावरणीय महत्वाबरोबरच, गोंदियातील पाणथळी स्थानिक अर्थव्यवस्थेसाठीही उपयुक्त आहेत. ही परिसंस्था भूजल पुनर्भरण घडवून आणते आणि शेतीसाठी पाण्याचा पुरवठा करते, विशेषतः, भातशेती लागवडीसाठी,

जी जिल्ह्यातील प्रमुख शेती आहे. तसेच, पाणथळ प्रदेश मत्स्यशेती आणि इतर आर्थिक उपक्रमांना चालना देतात. त्यामुळे ते स्थानिक अर्थव्यवस्थेचा महत्वाचा भाग आहेत. मात्र, या पाणथळ परिसंस्थांना अधिवासाचा न्हास, जलप्रदूषण आणि आक्रमक प्रजातींचा प्रसार यांसारख्या समस्यांचा सामना करावा लागत आहे, ज्यामुळे जैवविविधता आणि जलसुरक्षेला धोका निर्माण झाला आहे. पाणथळ परिसंस्थेतील महत्वाचा पक्षी असलेल्या सारस क्रॉच पक्ष्यांच्या संख्येत अधिवास नष्ट होण्यामुळे घट होत आहे आणि तो IUCN रेड लिस्टमध्ये वल्नरेबल म्हणजे असुरक्षित श्रेणीत वर्गीकृत आहे. हा पक्षी परिसंस्थेच्या चांगल्या आरोग्याचा सूचक मानला जातो. तो पाणथळी, शेती क्षेत्र आणि दलदलीत मानवी सहवासात सहजपणे जगू शकतो.

गोंदियातील पाणथळ प्रदेश केवळ जलसाठे नसून, ते जैवविविधता आणि मानवी जीवनासाठी आवश्यक आधारस्तंभ आहेत. त्यांचे संरक्षण करणे ही केवळ पर्यावरणीय गरज नसून, संपूर्ण प्रदेशाच्या दीर्घकालीन पारिस्थितिकी आणि आर्थिक स्थिरतेसाठी अत्यंत महत्वाची जबाबदारी आहे. त्यासाठी शाश्वत व्यवस्थापन पद्धती आणि प्रभावी संरक्षण धोरणांची अंमलबजावणी करणे गरजेचे आहे.

- शशांक लाडेकर, कन्हैया उदापुरे आणि दिव्यांशु पवार (पाणथळक्षेत्र पर्यावरणशास्त्रज्ञ, ग्राउंडअप कन्झर्वेशन).

divyanshu@groundupasia.com

For private circulation/Printed Matter

To

From: Kalpavriksh, Apt. 5, Sri Dutta Krupa, 908 Deccan Gymkhana, Pune 411004